

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БУДІВНИЦТВА І
АРХІТЕКТУРИ**

Факультет урбаністики та просторового планування

Кафедра політичних наук і права

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Перегуда Є. В.

2024 року

**АТЕСТАЦІЙНА ВИПУСКНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО
СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА**

ПОПУЛІЗМ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ТА ЗАГРОЗИ

Виконала

Шудрак Вероніка Валеріївна

052 «Політологія»

«Політичний менеджмент»

Групи зПМ - 19

Керівник: Згурська Валентина Леонідівна

Кандидатка політичних наук, доцентка

Київ 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	2
ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОПУЛІЗМУ ...	7
1.1. Категоріальні та концептуальні засади популізму.....	7
1.2. Історичний контекст виникнення та розвитку популізму.	14
1.3. Популістські стратегії та методи впливу.....	21
РОЗДІЛ 2. ПОПУЛІЗМ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ТРЕНД СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ.....	30
2.1. Популізм у міжнародній політиці: сучасні реалії	30
2.2. Загрози та виклики демократичному суспільству.	39
2.3. Роль популізму в українській політичній культурі.....	45
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

AfD – Альтернатива для Німеччини

СІРІЗА – Коаліція радикальних лівих партій Греції

СІО – Конгрес промислових організацій

УКІР – Партія незалежності Сполученого Королівства

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

США – Сполучені Штати Америки

ВСТУП

На сучасному етапі демократичні суспільства стикаються з низкою глобальних викликів, одним з яких є поширення популістських рухів та ідеології популізму в цілому. Ці проблеми характерні для всіх демократичних країн, незалежно від національних особливостей, рівня розвитку політичної системи, громадянського суспільства, ефективності функціонування парламентаризму тощо. Популізм, як політичний феномен, особливо актуалізується в умовах соціальної нестабільності, економічних криз та загострення різноаспектних протиріччів громадянського суспільства.

Феномен популізму в сучасному світі є предметом значного наукового і практичного інтересу через його вплив на політичні системи, громадянське суспільство та соціокультурні процеси.

Політичний популізм є складним та контекстуальним явищем, яке суттєво впливає на політичні процеси у багатьох країнах світу. Його основними рисами є спрощене подання складних суспільних проблем, акцент на емоціях та обіцянках, спрямованих на задоволення потреб широких мас населення. Популізм часто використовує патріотичну риторику, антиелітаризм і антикорупційні настрої для мобілізації громадянства, проте залишає питання про його ефективність у вирішенні складних соціальних проблем.

Популізм, як соціально-політичне явище, набуває дедалі більшої актуальності в сучасному світі. В останні десятиліття популістські рухи та лідери здобувають все більшу підтримку в різних країнах, що викликає значний інтерес дослідників, політиків та громадськості.

У цьому дослідженні розглядаються нові тренди і загрози, пов'язані з розвитком популізму на сучасному етапі.

В сучасній Україні політичний популізм став механізмом новітнього українського державотворення, що ґрунтується на практиці Помаранчевої Революції та Революції Гідності, повномасштабного військового вторгнення

російської федерації в Україну. Відтак, політична культура в суспільстві потребує розвитку та модифікацій задля вироблення навичок критичного ставлення до розповсюджених популістських ідеологій та сучасного політичного дискурсу політичних лідерів з метою захисту від політтехнологій та ідеологічного впливу.

Актуальність теми "Популізм: сучасні тренди та загрози" обумовлена низкою факторів, які визначають розвиток сучасного суспільства та політичних систем. Адже глобалізація та економічні кризи спричинили зростання соціальної нерівності, що створює сприятливий ґрунт для популістських ідей. Громадяни, розчаровані традиційними політичними елітами та інституціями, шукають альтернативних рішень, що часто пропонують популісти. Популізм обіцяє прості відповіді на складні питання, що приваблює значну частину електорату.

Варто зазначити, що сучасні медіа та соціальні мережі відіграють ключову роль у поширенні популістських наративів. Швидкість та масштаб поширення інформації сприяють формуванню суспільної думки, що часто базується на емоціях та упередженнях. Це створює можливості для маніпуляцій та посилення популістських настроїв.

Вивчення популізму є важливим для розробки стратегій протидії його негативним наслідкам та зміцнення демократичних цінностей. Розуміння сучасних трендів популізму та його загроз дозволяє політикам, громадським діячам та науковцям ефективніше реагувати на виклики, що постають перед сучасними суспільствами.

Об'єкт дослідження: політичний популізм.

Предмет дослідження: феномен популізму, нові тренди та загрози на сучасному етапі.

Мета: дослідження та аналіз особливостей популізму як соціально-політичного явища, його виклики та загрози у сучасному світі.

Завдання:

- розкрити теоретико-методологічні аспекти проблеми дослідження;
- проаналізувати історичні передумови виникнення популізму та його еволюцію в різних державах;
- дослідити сучасні приклади популістських рухів та лідерів у різних країнах;
- виявити ключові стратегії та методи, які використовують популісти для здобуття та утримання влади;
- дослідити вплив популізму на вільне демократичне суспільство;
- визначити загрози, які створює сучасний популізм і проаналізувати способи їх протидії;
- визначити специфіку застосування політичного популізму в Україні як популярної політичної технології влади.

У даному дослідженні були використані наступні методи: теоретичні (аналіз, систематизація, зіставлення), описові та компаративістські. А також застосовано системний аналіз; структурно-функціональний аналіз (вивчення елементів і визначення їхнього місця в соціальній взаємодії).

Цей комплексний підхід дозволив зрозуміти не лише механізми формування популістських рухів, але й їхній вплив на політичні процеси і демократичні інституції у різних контекстах.

Популізм є складним і багатогранним явищем, що має значний вплив на сучасну політику та суспільне життя. У цій роботі розглядаються теоретико-методологічні засади популізму, його історичні передумови та можливі наслідки.

Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків.

Перший розділ присвячено визначенню та ідейним особливостям популізму, його історичному контексту виникнення, а також популістським

стратегіям та методам. Ці аспекти надають базові знання для розуміння того, як популізм став реакцією на складні соціальні, економічні та політичні умови в різні історичні періоди.

Другий розділ цієї роботи присвячено аналізу досвіду популізму в різних державах, зокрема тенденціям його розвитку в світовій політиці та загрозам, які він несе демократичному суспільству. В першому розділі принагідно досліджується питання впливу популізму на демократичне суспільство. В ньому розглядаються питання контроверсійності популізму у його впливі на демократичні цінності, права людини та правової держави. порушується питання впливу популізму на поляризацію суспільства, підриву довіри громадянського суспільства до державних інституцій і розкол суспільного діалогу.

Також у другому розділі розглянуто питання специфіки функціонування політичного популізму в Україні як політичної технології. Закцентовано як українські популісти використовують патріотичну риторичку та антикорупційні настрої для мобілізації громадянства. Аналізується вплив українського популізму на політичну арену, включаючи його взаємозв'язки зі змінами в політичному ландшафті після Революції Гідності та під час російсько-української війни. У зазначеному розділі наводяться шляхи протидії сучасному популізму, включаючи зміцнення політичної культури, підвищення медіаосвіти серед населення та зміцнення діалогу з громадськістю.

Таким чином, у цій роботі системно досліджуються різні аспекти популізму, розпочинаючи з теоретичних основ і закінчуючи практичними прикладами його впливу на сучасне суспільство.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОПУЛІЗМУ

1.1. Категоріальні та концептуальні засади популізму.

Тема популізму стає все більш помітною і важливою на сучасній політичній арені. У науковому середовищі досі тривають дискусії щодо визначення поняття популізму. Часто популізмом називають ідеологічні ознаки певних політичних партій. Водночас, це визначення застосовують для позначення певного дискурсу, який сприяє політичним акторам завойовувати електорат під час виборів.

Для початку розглянемо класифікацію праць, які стосуються проблематики популізму, запропоновану дослідниками. Кіянка І. [1] виділяє три групи робіт, присвячених дослідженню популізму. До першої групи входять роботи, які розглядають місце і роль популізму у розвитку політичної системи. Сюди належить дослідник А. Тагьєф, який визначає популізм як тип соціальної та політичної мобілізації, що пов'язана з політичними діями та дискурсом, а не з політичним режимом та ідеологією. За його думкою, популізм також є політичним стилем, що адаптується до різних ідеологічних рамок та систем.

Дослідниця К. Дейвікс, яка також входить до першої групи, зазначає, що в науковій літературі, присвяченій популізму, здебільшого присутні дослідження різних кейсів, а не теоретичні дискусії, тому теоретичних робіт про популізм як явище є небагато. Узагальнюючи основні підходи до визначення поняття популізму, вона виділила два ключові аспекти. Перш за все, для популізму головною цінністю є народ, як єдиний носій влади і суверен. Іншим головним аспектом є те, що популізм ототожнює себе з цим єдиним сувереном, не вкладаючи в поняття "народ" конкретного значення. Головним для популізму є протиставлення між народом та іншими групами, такими як владна еліта, іноземці або інші відмінні групи. [1]

Кас Мудде наполягає, що популізм — це специфічна ідеологія, яка вважає суспільство розділеним на дві однорідні всередині та антагоністичні одна щодо одної групи — «народ» та «еліту»[2, р. 543–544]. Однак, на відміну від соціалізму чи лібералізму, популізм не виглядає витонченим та послідовним. Популізм, визначений таким чином, що передбачає дві протилежності: елітизм і плюралізм. Елітизм наполягає на тому, щоб політика була вираженням поглядів високоморальної еліти, а не аморальної більшості громадян. Плюралізм, з іншого боку, відкидає тезу про однорідність як популізму, так і елітизму, розглядаючи суспільство як неоднорідну сукупність груп та індивідів із часто принципово різними поглядами та прагненнями [3, с. 60 – 62], [4].

Популізм – це неоднозначний термін, який уникає чітких і незаперечних визначень, оскільки він не є ідеологією чи політичним режимом, і не може бути віднесений до конкретного програмного змісту, а радше є формою колективних дій, спрямованих на завоювання влади. Однак, хоча популізм є способом ведення політики, який може набувати різних форм, залежно від часу і місця, він не може бути сумісним із недемократичними формами політики, оскільки намагається створити і представляти собою колективний суб'єкт через згоду та поставити під сумнів соціальний порядок в інтересах переважної більшості .

Популізм прагне сподобатися звичайним людям, які відчують, що усталені елітні групи ігнорують їхні занепокоєння. Однак, популістське тлумачення народу наголошує на включенні «звичайної» більшості, це включення відбувається через паралельний процес виключення: політичний істеблішмент — це екстерналія, проти якої позиціонує себе «народ» і без якої популізм не може існувати [5]. Отже, незалежно від ідеологічної конотації, яку може мати звернення до народу, можна зазначити, що популізм структурно позначений радикальною упередженістю в інтерпретації народу та більшості. Це означає, що якщо популістський рух прийде до влади, він може мати

спотворюючий вплив на інститути, верховенство права та розподіл влади, які складають конституційну демократію. По суті, це може розтягнути конституційну демократію до її крайніх кордонів і відкрити двері для авторитарних рішень і навіть, диктатури. Парадокс полягає в тому, що якщо ця зміна режиму відбудеться, популізм буде знищений. Доля популізму пов'язана з долею демократії, і те, що відбувається, є частиною його діяльності, отже, деякі вчені використовують метафору паразита, щоб пояснити його особливий зв'язок із демократією [6]. Якою б не була аналогія, хоча вона глибоко контекстуальна, а її прояви та наслідки залежать від політичної, соціальної та релігійної культури держави, популізм є чимось більшим, ніж історично випадковим явищем та рухом протистояння, вона стосується трансформацій сучасної демократії. Це точка відліку для будь-якого теоретичного підходу. Тому, хоча у нас просто немає нічого подібного до популізму, політичні теоретики можуть отримати вигоду з її ендогенного зв'язку з демократією, нормативні засади та процедури якої нам добре знайомі.

Досить часто, популізм виступає епітетом нерозумної політики, яку критики закидають політичним діячам, які в ім'я народу демонструють відповідні дії. Навіть у спеціалізованій літературі спектр явищ, які приписують популізму, вражає. Наразі поняття популізму майже завжди використовується в негативному контексті, щоб виокремити певну політичну поведінку для критики [7].

Популізм – явище складне. Теоретики посилаються на ряд елементів у своїх дослідженнях. Вони часто розходяться в думках щодо того, які елементи включати і якого значення їм надавати. Існує думка, що популізм найкраще розкривається як поняття з точки зору динамічних взаємозв'язків між елементами. Проте важливість популізму не залежить від його здатності бути представленим як чітка ідея, яка уникає узагальнень, але водночас є відчутним і здатним змінити життя та думки людей і суспільства, які його сприймають.

Теорії популізму рухаються у двох основних напрямках: досягнення мінімалістичної теорії та розробка максимальної теорії. Перший спрямований на відточування інструментів інтерпретації, які дозволяють розпізнавати феномен — вилучення певних мінімальних умов щодо різних випадків популізму для аналітичних цілей. Остання має більше, ніж аналітичну функцію, і фактично претендує на ефективну обґрунтованість, оскільки пропонує громадянам зразок, якого вони можуть дотримуватися, щоб створити колективний суб'єкт, здатний завоювати більшість і керувати. Особливо в часи інституційної кризи та падіння легітимності традиційних партій цей проєкт може відігравати політичну роль та змінювати існуючий демократичний порядок.

У мінімалістичну теорію включають всі ті інтерпретації популізму, які аналізують його ідеологічні характеристики, його стиль політики щодо керівного апарату та національної культури, а також стратегії, розроблені лідерами для досягнення влади. Мета цих зусиль полягає в тому, щоб уникати нормативних суджень, прагнути до неупередженого розуміння та бути максимально інклюзивними щодо будь-якого досвіду популізму. Дослідники припускають, що популізм виглядає як ідеологія, яка вважає, що суспільство в кінцевому підсумку розділене на дві гомогенні та антагоністичні групи і стверджують, що політика повинна бути вираженням загальної волі народу. Ні репрезентації, ні ролі лідера, ні радикалізації представників більшості в цій мінімалістичній інтерпретації [8]. Однак ідеологічне протиставлення між чесною більшістю та корумпованою меншістю не є унікальним для популістської риторики. Вона походить із республіканської традиції, яка простирається корінням у Стародавній Рим, державний устрій якого структурно ґрунтувався на дуалізмі між народом та елітою, а також на народній недовірі до цієї еліти. Крім того, хоча і з різною інтенсивністю, дуалізм «ми хороші/вони погані» є двигуном усіх форм партійної агрегації. Очевидно, що певний популістський стиль простежується майже в усіх

партіях, особливо коли вони радикалізують свої претензії напередодні виборів.

Ідеологічний підхід недостатньо вичерпний до інституційних та процедурних аспектів, які характеризують демократію, в рамках якої виникає та діє популізм. Ці підходи діагностують появу поляризації між більшістю та меншістю, але не пояснюють, що відрізняє позицію популізму проти істеблішменту від тієї, яку ми знаходимо в республіканській парадигмі, у традиційній опозиційній політиці та в демократичній партійності. Це те, на що здатна внутрішня траєкторія для описового підходу, коли вона розглядає популізм насамперед як стратегічний рух, що висвітлює партійну структуру, маніпулювання інституціями та процедурами, а також роль лідера, і все це з огляду на досягнення правлячої влади шляхом завоювання згоди більшості. Тому популізм найкраще визначити як політичну стратегію, за допомогою якої лідер прагне або здійснює державну владу, засновану на прямій, неопосередкованій, неінституціоналізованій підтримці з боку великої кількості переважно неорганізованих послідовників [9].

Незважаючи на свій низовий дискурс, популізм зводиться до маніпулювання масами з боку еліт. Більше того, хоча це і позиціонується як удар по корумпованості нинішньої більшості, це може передбачувано закінчитися прискоренням, а не викоріненням корупції, оскільки, прийшовши до влади, популістський режим повинен з часом розподіляти послуги та використовувати ресурси держави для захисту своєї коаліції/більшості. Популізм при владі є формою «делегативної демократії», гігантським механізмом непотизму, яка приписує труднощі у виконанні обіцянок всемогутній міжнародній та внутрішній змові [9]. Цей стратегічний підхід є переконливим і ємним, хоча він не пов'язує популізм безпосередньо з трансформацією демократії. Він оцінює успіх стратегії за результатом, який вона отримує, але не відмовляється від нормативних критеріїв, які оцінюють її вплив на демократичні інститути та процедури. Більше того, оскільки успіх

на виборах є невід'ємною частиною демократії, а всі партії прагнуть до великої та довготривалої більшості, досі незрозуміло, що робить популізм таким відмінним від представницької демократії і, тим більше, ризикованим для неї.

Чіткий зв'язок популізму з демократією є двигуном максимальної теорії популізму, яка пропонує не лише концепцію, а й практичний шаблон для формування популістських рухів та урядів. Ця теорія пропонує дискурсивну, конструктивістську концепцію. Вона збігається з ідеологічною концепцією щодо риторичного моменту, на якому вона наголошує, але не розглядає популізм як схему маніхейського морального дуалізму між народом та елітою, а робить політику в дуалізмі «друг/ворог» здатною до гегемоністського консенсусу. Засновник цієї теорії, робить популізм самою назвою політики та демократії, оскільки це процес, за допомогою якого спільнота громадян вільно та публічно конструює себе як колективний суб'єкт (народ), який протистоїть іншому колективу (не популярному чи елітному) і протистоїть існуючій гегемонії з метою захоплення влади [10]. Популізм – це демократія в її найкращому прояві, тому що воля народу формується через пряму мобілізацію та згоду народу. Це також політика в її найкращому прояві, тому що вона використовує лише дискурсивні прийоми та мистецтво переконання.

Ця концепція популізму показує, що народ є абсолютно штучною ідентичністю, що не вкорінена у структурі суспільства і ґрунтується виключно на здатності лідера (та його послідовників) використовувати невдоволення різноманітних груп і мобілізувати волю мас, чії претензії не почуті існуючими політичними партіями, а отже, не мають адекватного представництва.

Таким чином, популізм – це волюнтаристське прагнення до суверенної влади тими, кого еліти вважають аутсайдерами, і воно прагне приймати рішення, що стосуються соціального та політичного порядку, виключити еліти, завоювати більшість і використовувати державу для придушення, експлуатації або стримування своїх супротивників [8].

У популістській демократії сфера загальності як критерію судження і легітимності зникає в конструктивістському прочитанні народу, тоді як політика полягає в прагненні до влади і формуванні, в якому перемога в політичному конфлікті сама по собі є мірилом легітимності.

Популісти мають особливе відношення до виборів. Вони використовують їх як стратегію, щоб виявити більшість, яка, на їхню думку, вже існує в країні і яку лідер виводить на поверхню і робить переможцем. Для популістів вибори схожі на ритуал, який прославляє автентичний народ, ставлячись до опозиції як до нелегітимної. Опозиція фактично толерується як чужорідне тіло і змовницька сила. У дискурсах лідера його більшість не є однією більшістю серед інших. Це справжня більшість, чия обґрунтованість є не лише чисельною, а насамперед етичною (моральною та культурною), автономною від процедур голосування та вищою за неї. Популізм прагне здобути владу через електоральну конкуренцію, але використовує вибори як плебісцити, які слугують для того, щоб довести суспільству силу переможця, а не для оцінки різних представницьких претензій [10].

Народ і еліта є спільнотами, які не мають статичного визначення від одного популістського руху до іншого. Ці категорії є, перш за все, моральними: люди хороші, еліти погані. Однак питання про те, хто до якої групи належить, залежить від характеру популістського руху і до якої ідеології він зрештою прив'язується. Популістський «народ» може визначати себе етнічною ідентичністю, яка, на його думку, перебуває під загрозою, але так само легко через спільне відчуття того, що він є жертвою економічної експлуатації. Важливо те, що він звинувачує так званий клас корумпованих еліт [11, р. 119–127]. У випадку з правим популізмом це також може викликати презирство до деяких нижчих класів, чи то іммігрантів, чи то расових меншин, яких еліти звинувачують у тому, що вони надають перевагу особливому ставленню в рамках своєї змови, щоб утримати владу подалі від «реальних людей».

Але популізм – це більше, ніж риторичний стиль і політичний протест. Тому політична теорія популізму має зосереджуватися на популізмі при владі, або на тому, як популізм інтерпретує, використовує та змінює представницьку демократію, що є її головною мішенню в сучасному досвіді [12, р. 17–21]. Це новизна сучасного популізму, який пропагує прямий зв'язок між лідером і народом, спирається на найвищий авторитет аудиторії та руйнує посередницьких суб'єктів, таких як партії та акредитовані ЗМІ, а також інституційні правила, бюрократію та моніторингові органи. За термінологією, популізм використовує механізми «негативної політики» або «контрдемократії», які гарантує конституційна демократія. Популістська демократія кидає виклик партійній демократії, і коли вона досягає успіху, вона стабілізує себе, використовуючи в надлишку засоби, які пропонує демократія: вона сприяє постійній мобілізації народної думки на підтримку свого лідера в уряді і, якщо можливо, переписує конституцію [13, р. 50–53].

1.2. Історичний контекст виникнення та розвитку популізму.

Побуває думка, що популізм – це таке ж давнє явище, як і сама політика. Щось у цьому твердженні, звісно, є, однак термін з'явився значно пізніше. Антична Греція, колыска демократії, дала нам два інші поняття, які часто плутають з популізмом – демагогію та охлократію. Ось короткі визначення:

- Демагогія – здобуття популярності завдяки емоціям, упередженням та приховуванні інформації.

Американський історик Рейнгард Лутгін визначає демагога як «вправного в ораторстві, лестошах та образах, що уникає обговорення важливих питань; обіцяє всім все; апелює до емоцій, а не до розуму; експлуатує расові, релігійні

та класові упередження. Це людина, жадання влади якої змушує її стати повелителем мас».

- Охлократія – це правління натовпу.

Поняття охлократії запровадив давньогрецький історик Полібій. У праці «Політика» Арістотель визначав охлократію як негативний прояв демократії, владу демагогів, що потурають емоціям і пристрастям натовпу, або ж ситуацію, коли влада переходить до повсталого народу, який внаслідок своєї невідповідності й неорганізованості виявляється неспроможним до керівництва державою [14].

У сучасних умовах охлократія виявляється переважно у популізмі, політичному авантюризмі, правовому нігілізмі, невиправданій примітивізації суспільних проблем представниками влади, правлячої еліти. Там, де потрібні спільні конструктивні й тривалі зусилля зі створення і зміцнення державних інститутів, правової системи, ефективних засобів захисту прав громадян охлократія виявляє своє цілковите безсилля. Охлократія — небезпечне політичне явище, здатне привести будь-яке суспільство до загальнонаціональної катастрофи. Держави і уряди оберігають себе від охлократичних тенденцій за допомогою розвитку форм представницької демократії, зміцнення механізмів забезпечення законності й правопорядку.

У Сполучених Штатах термін «популізм» застосовувався до програми народницького руху, який дав початок Народній партії в 1892 році. Багато вимог партії пізніше були прийняті у вигляді законів або поправок до конституції (наприклад, прогресивна податкова система). Популістська вимога прямої демократії за допомогою народних ініціатив і референдумів також стала реальністю в ряді штатів США.

Трохи більше століття тому низовий політичний рух виник серед дрібних фермерів у країні проти боротьби з банками, великими корпораціями, залізницями та іншими. Активний рух був з 1889 по 1896 рік. Проте, цей рух принципово змінив американську політику. Народницький рух виріс з більш ранніх рухів, які з'явилися серед південних і західних фермерів, таких як Грейнджери, зелені, північні, південні фермери. Ще в 1870-х роках деякі фермери почали вимагати нижчі залізничні тарифи. Вони також стверджували, що бізнес і багаті повинні нести тягар оподаткування, а не земля [15].

Популістів особливо непокоїла збільшення вартості грошей. Фермерам потрібен був капітал для придбання сільськогосподарської техніки і землі. Їм потрібен був кредит, щоб придбати продукцію та зберігати врожай на елеваторах і складах. У той час кредити на поставки для збору врожаю коливалися від 40 до 345 відсотків на рік. Популісти запитували, чому в 1890 році в Сполучених Штатах було не більше грошей в обігу, ніж у 1865 році, коли економіка була набагато меншою, і чому нью-йоркські банкіри контролювали грошову масу в країні.

Після майже двох десятиліть падіння цін на врожай і обурені бездіяльністю двох політичних партій, які вони вважали корумпованими, фермери збунтувалися. У 1891 році канзаський адвокат на ім'я Девід Овермайер назвав цих повстанців популістами. Вони створили третю національну політичну партію та об'єдналися навколо таких лідерів, як Мері Ліз, яка сказала, що фермери повинні вирощувати менше кукурудзи. Популісти поширили своє повідомлення зі 150 газет тільки в Канзасі.

Популістські лідери закликали народ повстати, захопити кермо влади та приборкати владу багатих і привілейованих. Оратори-популісти шанували фермерів і робітників як справжніх виробників багатства і ганьбили кровососних плутократів. Том Вотсон з Джорджії звинуватив демократів у тому, що вони принесли в жертву «свободу та процвітання країни... заради

плутократичної жадібності», а республіканців у виконанні бажань «монополістів, азартних гравців, гігантських корпорацій, власників облігацій і банкірів. Популісти звинуватили великий бізнес у розбещенні демократії та заявили, що бізнесменів мало хвилює пересічний американець, «окрім як сировина, яка служить для богів-близнюків виробництва та прибутку». Популісти звинуватили захисне мито в підвищенні цін через недопущення доступних іноземних товарів в країну.

Партія підтримувала профспілки, засуджувала довгий робочий день і відстоювала диференційований прибутковий податок як спосіб перерозподілу багатства від бізнесу до фермерів і робітників. Партія також закликала припинити судові заборони профспілок. «Плоди праці мільйонів, — заявила партія в 1892 році, — сміливо розкрадаються, щоб накопичити статки для небагатьох, чого не було в історії людства». Народники також закликали до таємного голосування; виборче право жінок; восьмигодинний робочий день, прямі вибори сенаторів США, президента і віце-президента; ініціатива та відкликання, щоб зробити політичну систему більш сприятливою до людей. Партія відклала моральні питання, такі як заборона алкоголю, щоб зосередитися на економічних питаннях. «Питання, — сказав один популіст, — не в тому, чи дозволять людині пити, а в тому, чи буде у неї дім, куди можна повернутися додому, п'яний чи тверезий». Значна кількість популістів також була готова подолати расовий поділ. Як сказав один лідер-популіст: «Проблема в бідності, а не в расі» [16].

На президентських виборах 1892 року кандидат від популістів Джеймс Вівер з Айови отримав мільйон голосів і 22 голоси виборців. Було обрано п'ять сенаторів – популістів і десять представників, а також трьох губернаторів і 1500 посадових осіб штатів і округів. Популісти прийняли державне регулювання, щоб вийти з-під панування нерегульованого великого бізнесу. Партія вимагала державної власності на залізниці, природні ресурси,

телефонні та телеграфні системи. Ще більш радикально деякі популісти закликали до коаліції бідних білих і бідних чорних фермерів.

Популісти мали схильність до параної та роздутої риторики. Вони вважали Уолл – стріт ворогом. Багато популістів вороже ставилися до іноземців і бачили зловісні змови проти свободи та можливостей. У платформі партії 1892 року описано, що «велика змова проти людства була організована на двох континентах і швидко захоплює світ». Після того, як їхній хрестовий похід провалився, озлоблений популіст із Джорджії Том Вотсон засудив євреїв, католиків та афроамериканців з тією ж гарячою риторикою, яку колись приховував для «плутократів» [17]. Але на початку 20 століття багато популістських пропозицій будуть прийняті в закон, включаючи таємне голосування; виборче право жінок; ініціатива, референдум, відкликання; Федеральна резервна система; фермерські кооперативи, державні склади; регулювання залізниць; та збереження громадських земель. Популісти також стали джерелом натхнення для пізніших масових рухів, у тому числі Антисалунської ліги, яка допомогла зробити заборону частиною Конституції; і Конгрес промислових організацій (CIO), який переконав мільйони автомобільних працівників, стивідорів і металургійних робітників об'єднатися в профспілки своїм закликом до промислової демократії.

Однак у сучасному розумінні популізм найчастіше асоціюється з авторитарною формою політики. Популістська політика, згідно з цим визначенням, обертається навколо харизматичних лідерів, які апелюють і претендують на втілення волі народу з метою консолідації власної влади. У цій персоніфікованій формі політики, політичні партії втрачають своє значення, а вибори служать для підтвердження авторитету лідера, а не для відображення різних симпатій народу.

Деякі форми авторитарного популізму характеризуються крайнім націоналізмом, расизмом, розпалюванням змов і звинуваченням

маргіналізованих груп у вигляді цапів – відбувайлів, кожна з яких служила для консолідації влади лідера, відволікання уваги громадськості від невдач лідера або приховування від народу природи правління лідера або справжніх причин економічних чи соціальних проблем [15].

У другій половині 20 – го століття популізм почали ототожнювати з політичним стилем і програмою латиноамериканських лідерів, таких як Хуан Перон, Жетуліо Варгас і Уго Чавес. На початку 21 століття популістські авторитарні режими виникли в Туреччині, Польщі та Угорщині та інших країнах. У Сполучених Штатах, на думку деяких істориків і політологів, адміністрація республіканця Дональда Трампа (2017–2021) також продемонструвала деякі аспекти авторитарного популізму. Серед них були розпалювання змови, расизм щодо афроамериканців та іммігрантів, недовіра до демократичних інститутів серед основних прихильників Трампа та підлегле становище національної Республіканської партії. Можливо, найпотужнішим показником існування авторитарного популізму за часів Трампа було його підбурювання натовпу своїх прихильників до штурму Капітолію США, щоб скасувати свою поразку на президентських виборах 2020 року.

Важливі історичні кейси популістських режимів з'явилися в країнах Латинської Америки. Тут популізм був здатний стати правлячою силою після Другої світової війни і зустрічався зі змішаним ставлення залежно від того, чи оцінювався він на початку свого підйому, чи на піку: як опозиційна партія, що мобілізується проти існуючого уряду, чи як сам уряд, а потім як режим, що консолідується, чи як режим, що зіткнувся зі спадковістю у владі [16]. У Латинській Америці популізм виник в епоху соціально-економічної модернізації, він проклав шлях до сучасності, використовуючи державну владу для захисту та розширення прав і можливостей народу, затьмарюючи політичне інакомислення, приборкуючи ліберальну ідеологію, а тим часом впроваджуючи політику добробуту та захищаючи традиційні етичні цінності.

У Західній Європі популізм з'явився з додемократичними режимами на початку XX століття, поряд з колоніальним експансіонізмом, мілітаризацією суспільства, що збіглася з Першою світовою війною, і зростанням етнічного націоналізму, який у відповідь на економічну депресію розв'язав існуючі ідеологічні розбіжності під міфом про всеосяжну націю. У додемократичній Європі реакція популізму на кризу представницького правління вилася в просування фашистських режимів [17].

Популізм має широкий спектр наслідків, що можуть відчутно вплинути на політичну, економічну та соціальну структури суспільства. Один із ключових наслідків популізму - це посилення політичної поляризації. Популістські лідери часто використовують риторику, що розділяє суспільство на «ми» і «вони», де «ми» - це звичайні люди, а «вони» - корумпований істеблішмент або інші групи, що розглядаються як загроза. Такий підхід сприяє поглибленню розколів у суспільстві, що може призвести до зростання соціальної напруженості та конфліктів.

Економічні наслідки популізму також значні. Популістські політики часто виступають за протекціоністські заходи, що можуть обмежити вільну торгівлю та міжнародну економічну співпрацю. Це може призвести до економічної ізоляції країни, зниження конкурентоспроможності та економічного зростання. Крім того, популістські уряди можуть проводити політику надмірних державних витрат та соціальних виплат, що призводить до зростання державного боргу та економічної нестабільності.

Популізм також може мати негативний вплив на демократичні інститути. Популістські лідери часто критикують та підривають незалежність судів, медіа та інших демократичних інститутів, що сприяє посиленню авторитарних тенденцій. Це може призвести до ослаблення верховенства права, зменшення політичної прозорості та підриву довіри до демократичних процесів.

Соціальні наслідки популізму включають зростання ксенофобії та нетерпимості. Популістські лідери часто використовують антимигрантську та антиімігрантську риторичку, що сприяє поширенню ненависті та дискримінації. Це може призвести до зростання злочинів на ґрунті ненависті, соціальної напруженості та розколу в суспільстві [12, р. 17–30].

Таким чином, популізм має складний і багатогранний вплив на суспільство, що включає політичні, економічні та соціальні наслідки. Водночас, популістські рухи можуть створювати серйозні виклики для демократичних інститутів та стабільності держав, підриваючи довіру до політичних процесів і сприяючи зростанню поляризації та конфліктів.

Популістська риторика все ще відіграє важливу роль у сучасній політиці. Політики говорять мовою популізму щоразу, коли захищають звичайних людей від укорінених еліт і уряду, в якому домінують особливі інтереси [18].

1.3. Популістські стратегії та методи впливу

Популісти стають трендовими, фокусуючись на питаннях, які важливі для великої частини населення та, яких уникає політична еліта. В Європі — це імміграція, в США — втрата промислових робочих місць, в Україні — низькі доходи, нерівні можливості, несправедливий розподіл багатства чи корупція. Фокусуючись на реальних проблемах, популісти використовують частіше емоційні, ніж раціональні аргументи, застосовуючи риторичку звинувачень та розпалювання протиріч. Те, що їх об'єднує — насамперед не харизматична радикальна риторика і прості рішення, а їхня схильність виступати на захист «народу» проти «істеблішменту», протиставлення інтересів «простих людей» інтересам еліти.

- Популісти не мають чітких та універсальних понять народу та істеблішменту. Як правило, «народом» виступають окремі незадоволені

групи, а «істеблішментом» - діюча влада. Дуже часто це розмежування є розмитим і ситуативним. В різний час в різних країнах в приціл популістів потрапляли представники окремих груп населення, бізнесу, олігархії чи інтелігенції.

- Популісти обирають політично розчаровану групу, за інтереси якої вони жваво вступаються, та використовують її як власну політичну можливість. Часто, залишаючись аутсайдерами або не маючи міцної позиції в усталеній системі вони прагнуть увірватися у владу на хвилі народного обурення.
- Популісти грають на темах, які роз'єднують та за якими немає згоди між «народом» та правлячою елітою. При цьому, вони не схильні говорити з публікою про проблеми з позиції їхнього вирішення. Така критика не передбачає пропозицій по спільній з діючою владою роботі з вирішення проблем і спрямовується саме на ескалацію протиріч та розширення умовної прірви між народом та елітою.
- Популізм — це симптом. Він характерний у першу чергу для дисфункціональних політичних систем, не здатних повноцінно виконувати свої функції та неспроможних відповідати політичним, економічним та соціальним запитам населення. Він буйно проростає на проблемах, що хронічно не вирішуються, недостатньо комунікуються чи ігноруються офіційною лінією.
- В своїй найрадикальнійшій формі популізм пропонує перекинути ненависний для «народу» статус кво, змінити його на користь тих, кого істеблішмент дратує, не чує та чиї інтереси не враховує — тих, хто відчуває, що залишився за бортом системи — «those who left behind».

Доцільно виділити є чотири елементи, взаємодія котрих найбільш детально характеризує популізм [19].

1. Голос народу

Першим і найочевиднішим елементом є звичка популістів говорити від імені народу – не сегмента чи класу, а народу в його сукупності. На перший погляд, це може здатися інклюзивним, охоплюючи всіх громадян і навіть, у деяких лівих проявах, людство в цілому. Але очевидна інклюзивність популізму суперечить тому факту, що в будь – якій людській спільноті громадяни не погоджуються. Популісти не переймаються такими розбіжностями. Вони займають у них чиюсь сторону, а потім приписують своє становище народу в цілому, стверджуючи, що є єдиним легітимним представником народу, відрізняючи справжній голос народу від голосу продавців. При цьому їхня претензія на те, щоб говорити від імені цілого, закінчується просуванням обмеженого і тенденційного визначення народу.

Але народи ніколи не довіряють просто так. Популізм часто прагне встановити різкі розбіжності між справжнім народом та його уявними опонентами на основі підтримки популістської партії. Народ – це ті, хто вірний. Інакомислячі – вороги народу. Але це одновимірна карикатура на народ, вона звужена та інтелектуально збіднена, відмовляючись від самої уяви, творчості та дискусій, які повинні стимулювати життєздатність нації. Більше того, вона схильна до розколу і подальшого звуження, оскільки внутрішні розбіжності виникають, а новоспечені нелояльні відкидаються. Люди, до яких слід прагнути, повинні впевнено цінувати життєздатність, яка походить від різноманіття думок і висловлювань [20].

Так хто ж такі «люди», від імені яких вони говорять? «Народ» є сконструйованим утворенням, як і клас, як і нація. Соціалісти винаходять клас, націоналісти вигадують націю, а популісти вигадують «народ». Йдеться про ідентичності, і всі ідентичності створюються, і всі вони недосконалі. Визначення «народу» саме по собі є великою частиною політичної боротьби популістів, і навпаки. Значною мірою відповіддю на популізм є повернення народу, який часто переходить в антипопулізм [21]. Це, у свою чергу,

ґрунтується на тих самих моральних відмінностях. Але варто зазначити, що громадяни небайдужі до самої суті. Вони хочуть, щоб їхні колективні рішення були проєкцією їхніх суттєвих зобов'язань.

Популісти наголошують на суттєвих зобов'язаннях, а не на процесі. Вони стверджують, що говорять від імені народу безпосередньо. Популісти заявляють, що мають цю волю ще до того, як їх оберуть і навіть коли за них проголосують про відставку. Вони можуть апелювати до стандартів, які черпають своє значення з процесів – вони можуть стверджувати, що говорять від імені «більшості». Вони можуть вихвалитися своїми перемогами на виборах чи референдумах, але ці процеси ратифікують суттєві зобов'язання, легітимність яких, на їхню думку, вже встановлена, походить безпосередньо від народу [22]. Звичайно, до певної міри претензія на те, щоб говорити від імені «народу», є предметом торгівлі демократів взагалі. Поширена риторична стратегія полягає в тому, щоб оголосити те, чого хоче народ, фактично закликаючи електорат погодитися. Популісти, як правило, виходять за рамки простого умовляння, претендуючи на більш виключне право говорити від імені народу. Справді, коли популістів відкидають, вони можуть піти ще далі і поставити під сумнів цілісність процесів просто через це неприйняття. Щоб запобігти відмові, вони можуть намагатися підірвати процеси, обмежити пресу, переслідувати неурядові організації, обмежувати інформацію, обмежувати дебати – і все це нібито на службі вищої, суттєвої легітимності [23], [24].

Таким чином, популістські заклики прагнуть досягти складного балансу, наголошуючи на єдності народного голосу, розрізняючи сам народ і тих, хто загрожує народові, і водночас передаючи концепцію народу, яка є достатньо неоднозначною, щоб скласти переможну коаліцію, але достатньо визначеною, щоб підтримувати твердження, що популісти представляють сам народ. Більше того, цей різкий поділ на інсайдерів та аутсайдерів, притаманний

наголосу на самоврядуванні конкретного народу, також означає, що популісти, як правило, чинять опір участі, коментарям чи критиці – насамперед критиці – з боку тих, хто не належить до народу, включаючи міжнародні та наднаціональні організації. Сторонні люди не мають права вказувати людям, як поводитися.

2. Критика «еліт»

Популісти зазвичай протиставляють правління народу правлінню корумпованих еліт. Цей контраст має багато граней. Він відкидає претензії або уявні претензії окремих осіб або груп на диференційований політичний голос. Популісти, як правило, скептично ставляться навіть до тверджень про професійну експертизу, наукові знання чи освіту в цілому – наприклад, як Трамп відстоював «неосвічених», перенаправлення угорським режимом фінансування освіти в установи, які безпосередньо контролюються урядом, або заміну режимом Моді академічних адміністраторів на офіцерів, які є інструментами уряду. Це може збігатися з нераціоналістичною та експресивістською концепцією істини, в якій важливим є дотримання людьми віри, а не правдивість цієї віри. Більше того, критика еліт може мати культурний вимір, що виражається в одязі (кепки Трампа MAGA), у мові простого народу, у релігійних образах, у прямолінійних висловлюваннях, у критиці політкоректності.

Для тих, хто не має відповідного досвіду, професійні думки майже буквально не піддаються відповіді, принаймні на їхніх власних умовах. Одержувачі, по суті, виключаються з розмови, якщо тільки вони не підірвуть її. Виключення пов'язане з освітою, а в наших нерівно освічених суспільствах це означає, що в цілому вони пов'язані з соціальним класом. Більше того, підозри популістів формуються усвідомленням того, що висловлення професійних думок, навіть ґрунтовних експертних знань, не є повністю

відірваними від інтересу. Неупередженість і самокритика є цінними чеснотами, їх слід утверджувати на противагу популістській критиці, навіть якщо їхні досягнення завжди недосконалі, але ця недосконалість, безперечно, є однією з головних пружин популістської політики.

Тим не менш, у популістських політичних рухах є спільна іронія. Вони можуть бути антиелітарними за своїм походженням, але, у разі успіху, їхні лідери стають елітою. Вони часто в кінцевому підсумку викликають критику, яка кардинально не відрізняється від тієї, яку вони висловлювали своїм попередникам. Справді, маневри популістів іноді є набагато прямолінійнішими, враховуючи їхню відмову від прагнення до неупередженості. Популістські уряди, як правило, винагороджують своїх друзів, додаючи ще більше бруду в болото, яке, як вони колись стверджували, осушують. Вони покладаються на процеси прийняття рішень, в яких вони використовують свою новонабуту владу. Залізний закон олігархії Роберта Міхельса дає про себе знати. Іноді здається, що популістський дискурс, який протиставляє народ елітам, самоліквідується. Ця іронія ще раз підкреслює, що виклики популізму – це виклики демократії: як досягти широкої участі народу та втілити цю участь у рішеннях, які сприймаються як справа народу, хоча рішення ніколи не можуть бути предметом одностайної згоди.

3. Заклики за принципом «все або нічого»

Популізм уникає консенсусу та компромісів. Навіщо йти на компроміс з тими, хто зраджує народ. Тенденція до моралізаторських закликів за принципом «все або нічого» впливає з претензії популізму на те, що він має змістовний голос народу. Важко уявити, як політика компромісу і досягнення консенсусу може пережити утвердження єдиного голосу народу. Маніхейська якість популістської політики може підірвати повагу до плюралістичних механізмів прийняття урядових рішень. Якщо голос народу аксіоматично

єдиний, то інститути, засновані на вираженні різних точок зору і їх агрегації, сприймаються помилково. Замість того, щоб висловити єдиний вірний шлях простими і прямими словами, вони розмиваються і ускладнюються. Карл Шмітт добре висловив це розчарування плюралістичною демократією: «Парламенти замінюють справжній голос народу механічно виведеною агрегацією, яка, врешті – решт, не представляє нікого справжнього голосу» [25, р. 241]. Це також означає, що їм притаманна схильність до розколу та звуження бачення політичної спільноти, яку вони пропонують. Їхній акцент на монополізації голосу народу має низьку терпимість до інакомислення, включаючи інакомислення всередині власної партії. Вони постійно намагаються відрізнити справжніх людей від самозванців, вірних від менш лояльних, патріотів від зрадників [26].

4. Гостра недовіра до інституційних механізмів уряду

У популістських рухах ховається важлива відмінність. З одного боку, деякі популісти повністю відкидають і намагаються деконструювати інституційні механізми, часто через їхній стримуючий вплив на виконавчу владу: те, що можна назвати популістським руйнівним м'ячем. Такий підхід найчастіше асоціюється з популістськими лідерами — тими, хто має владу. Але, з іншого боку, значна частина народної підтримки популістських рухів походить від щирого невдоволення громадян роботою інституцій – від мотивованої критики того, як ці інституції функціонують, та інтересів, яким вони служать. Таким чином, розчарування громадян інституціями може передувати і слугувати передумовою для підйому популістських рухів. Не слід плутати їх. Критика може бути обґрунтованою, але ті, хто підтримує статус-кво, сприймаються як антиінституційні політики. Наприклад, немає жодних сумнівів у тому, що сучасний лівий популізм у Європі значною мірою був відповіддю на рішення Європейського Союзу під час боргової кризи. Подібним чином у Сполучених Штатах дев'ятнадцятого століття антимонополістичні та популістські рухи

формувалися під впливом сприйняття, не безпідставного, що уряди діяли у змові із залізницями та іншими галузями промисловості, щоб викачати державні ресурси в приватні руки.

Тому було б помилкою ставитися до ворожості популістів щодо існуючих інституцій так, ніби популізм — це просто деінституціоналізація уряду. Популістів дійсно дратують інституційні структури, але багато з них вдаються до обґрунтованої критики, яку потрібно почути, зважити та врахувати їхні наслідки. Справді, деякі популісти щиро віддані прийняттю того, що вони вважають кращими механізмами для демократичного прийняття рішень, найочевиднішим прикладом чого є референдуми. Навіть, якщо хтось не погоджується з деталями популістських інституційних реформ — навіть якщо хтось виступає проти розширення референдумів, наприклад, — критики можуть висловлювати невдоволення або відчуження, на які слід прийти і відреагувати.

Хоча популістські лідери часто висловлюють розчарування або прагнуть підірвати інститути, отримавши владу, вони повертаються до них, часто переробляючи ці інститути для досягнення власних цілей. У важливому сенсі це, звичайно, цілком чесна гра в демократичному суспільстві. Нові уряди повинні мати можливість проводити політику, для якої вони були обрані, і це повинно включати адаптацію інститутів для досягнення цих цілей. Але часто популістські уряди йдуть далі, прагнучи закріпити позиції, які вони зараз зайняли, створюючи перешкоди для скасування їхньої політики майбутньою більшістю. Вони встановлюють контроль над ключовими призначеннями та регулюючими органами, включно з тими, що регулюють вибори, з метою запобігання або затримки змін [26]. Вони політизують членство в судах або прагнуть обмежити повноваження судів. Вони використовують конституційні поправки та кардинальні закони (для зміни яких потрібна особлива більшість), щоб захистити ключові напрями політики від скасування. Наслідки таких дій

для народного суверенітету є спотвореними. По суті, ці популісти відстоюють голос народу лише для того, щоб прийти до влади. До народу не ставляться як до постійного суверена, здатного визначати своє власне управління в майбутньому. Таке безсилля є цинічним: уряди, які вдаються до цієї тактики, виступають за демократичну підзвітність лише доти, доки це відповідає їхнім інтересам [27]. Але зауважимо, що це тісно узгоджується з популістською претензією на пряме втілення голосу народу та його відмовою від використання процедур та інституцій для визначення цього голосу. Справді, це драматизує зарозумілість цього твердження. Популісти, які йдуть на цей крок, краще за самих людей знають, чого хоче народ. Вони готові захищати своє правління від фактичної участі народу. Роблячи це, вони виходять за межі будь-якого справжнього народного уряду.

Таке підпорядкування інституційних засобів політичним цілям популістів пов'язане з різким характером популістської політики. Засоби володіють незалежністю - демократичні інститути володіють незалежністю - якщо є почуття спільності, яке виходить за межі конкретної полеміки. Тоді важливо, щоб усі сторони мали можливість бути почутими. Оцінка засобів також визнає, що сьогоднішня меншість може бути завтрашньою більшістю. Але, якщо все спрямовано на результат, і якщо є прагнення монополізувати визначення цього результату, тоді цінності процесу більше не будуть мати значення. Вони підривають діяльність інституцій, коли вони працюють проти, і підтримують існування, коли вони захищають важливу позицію [28].

Лідери – популісти говорять людям те, що вони хочуть почути, а отже, завойовують їхні голоси. У більшості випадків їм це може зійти з рук, тому що їхнім виборцям знадобиться багато часу, щоб зрозуміти, що вони помилялися.

РОЗДІЛ 2. ПОПУЛІЗМ ЯК ГЛОБАЛЬНИЙ ТРЕНД СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ.

2.1. Популізм у міжнародній політиці: сучасні реалії

У 2017 році Кембриджський словник визнав «популізм» словом року – через вибори в Сполучених Штатах, на яких переміг Дональд Трамп, та референдум про вихід Великої Британії з Євросоюзу, це слово звучало буквально усюди. І кандидата від Республіканської партії, і англійських прихильників ідеї піти з економічно – політичного союзу називали популістами – за те, що вони обіцяли виборцям прості рішення складних проблем. Зокрема, американській лідер закликав побудувати стіну, щоб не пропускати незаконних мігрантів з Мексики, а британські політики – не витратити гроші платників податків на утримання євробюрократів.

Опоненти називали їх популістами – в тому числі за те, що Трамп та британські євроскептики розділяли владу та народ, протиставляли бажання чиновників та пересічних громадян. Згідно із кембриджським словником, популізмом називають політичні ідеї та дії, які спрямовані на отримання підтримки від звичайних людей, яким дають те, що вони потребують.

Кілька минулих років популістами, зокрема правими, в Євросоюзі називали тих, хто намагався змінити політичну картину, яка склалася в останні роки зусиллями наддержавних органів влади та соціально-демократичними партіями. В першу чергу такими, звісно, вважають угорського політика Віктора Орбана та його партію «Фідес», польського президента Анджея Дуду і його партію «Право і справедливість», «Рух п'яти зірок» в Італії, а також партію «Альтернатива для Німеччини». Останній вдалося провести своїх представників в усі регіональні парламенти Німеччини та отримати третє місце на федеральних виборах у 2021 році. Критики вважають, що ці партії та діячі пропонують занадто прості відповіді на дуже

складні виклики, перш за все на проблему нелегальної міграції в Євросоюз. Втім, ці партії після приходу до влади почали проводити політику, яка призвела до економічного зростання, а слово «популісти» часто могло використовуватися для критики політичних опонентів [29].

Центральна та Південна Америка є місцем, де популізм панує найдовше, можливо, тому, що політична культура каудильйо схильна шанувати сильних лідерів, які претендують на правління «від імені народу». Майже кожна країна Латинської Америки мала помітний популістський рух, і більшість з них також мали при владі популістський режим у той чи інший час. (Каудильйо були військовими лідерами, які домінували в політиці Латинської Америки в період між рухом за незалежність на початку 19-го століття і широкою демократичною консолідацією в кінці 20-го століття. Політична культура каудилізму продовжується і в Латинській Америці, але вже з популістським ухилом. У той час як традиційні каудильйо були елітами (тобто вони вступали в патрон-клієнтелістські відносини з політичними та економічними елітами), культура каудилізму заохочувала маси звертатися до харизматичних і персоналістських лідерів для захисту своїх інтересів).

Перший сучасний популістський режим був в Аргентині. Цей рух, що отримав назву перонізму, протягом трьох десятиліть керував цілою гамою популізмів в межах однієї нестабільної політичної партії. Генерал Хуан Домінго Перон служив міністром у військовій диктатурі, яка правила Аргентиною з 1943 по 1946 рік, а потім виграв президентські вибори в 1946 році. Спочатку Перон звертався до маргіналізованих і збіднілих (тих, кого він називав «без сорочок») і живився народним невдоволенням проти «янкі-імперіалізму». Однак він також товаришував з фашистськими елементами в аргентинському суспільстві, включаючи переховування нацистських військових злочинців. Перон обіймав посаду президента, поки не був усунутий від влади в результаті військового перевороту в 1955 році, але його ідеологічно роздроблена політична партія продовжувала існувати (часто підпільно) навіть

після того, як він був змушений перебувати у вигнанні. Він повернувся до Аргентини на останній термін на посаді президента з 1973 року до своєї смерті в 1974 році. Аргентина є мікрокосмом того, який був популізм у Латинській Америці, і як легко популісти можуть завоювати владу. При владі були крайні праві популісти, такі як Перон в Аргентині та Хосе Марія Веласко Ібарра, президент Еквадору п'ять разів у період з 1930-х до 1970-х років. При владі були праві неоліберальні популісти, такі як Альберто Фухіморі, президент Перу з 1990 по 2000 рік, і Карлос Менем, президент Аргентини з 1989 по 1999 рік. При владі були ліві популісти, такі як Уго Чавес, який переміг на президентських виборах у Венесуелі в 1999 році, а потім маніпулював конституцією, щоб зберегти владу до своєї смерті в 2013 році (він також обрав свого наступника Ніколаса Мадуро, який все ще зберігає владу у Венесуелі). Інший – Ево Моралес, лівий етнопопуліст, який був президентом Болівії з 2006 по 2019 рік і чий «Рух до соціалізму» рішуче виступав за права корінних народів і рівність. Популізм будь-якого типу знайшов своє найбільш зелене вираження в Латинській Америці, а ряд стійких політичних режимів були побудовані з використанням популістських ідеологій [17].

Умови для розквіту популізму в США, здавалося, досягли апогею в 2016 році. Того ж року Дональд Трамп, правий популіст, брав участь і переміг на президентських виборах у США як кандидат, висунутий Республіканською партією. Його опонентка від Демократичної партії Гіллари Клінтон програла вибори частково тому, що її зображували корумпованим членом політичного істеблішменту у Вашингтоні, а Трамп використовував такі гасла, як «замкніть її» і «осушіть болото», щоб продемонструвати, що він є політичним аутсайдером, який керуватиме в інтересах «справжніх американців». Все могло б виглядати зовсім інакше, якби Берні Сандерс виграв праймеріз Демократичної партії і якби він вирішив продовжувати свою лівопопулістську риторіку. Ми б побачили президентські вибори в США, на яких боролися б традиційні партії істеблішменту (республіканці та демократи), але також

змагалися б два дуже різні типи популістів, обидва з яких претендували на те, щоб керувати країною від імені «справжніх американців». Хоча трампізм зараз є власним усталеним, це не перший випадок, коли спостерігаємо популізм в американській політиці. Окрім «винаходу» популізму в 1890-х роках з недовговічною Народною партією, були й інші американські популісти, зазвичай, але не завжди, правих переконань: Г'юї Лонг (губернатор Луїзіани в 1928–1932 роках), Джордж К. Воллес (тричі губернатор Алабами), сенатор Джозеф Маккарті (чис переслідування ймовірних комуністів у 1950-х роках стало відомим як «маккартизм»), і техаський мільярдер Росс Перо (незалежний кандидат у президенти на виборах 1992 і 1996 років). Також існували значні популістські соціальні рухи як лівого (рух «Захопи Уолл – стріт» у 2011 році), так і правого (рух «Чаювання», що розпочався у 2009 році). Проте до трампізму популізм у Північній Америці характеризувався слабкою організаційною спроможністю та високорегіоналізованою мобілізацією. Трамп був, мабуть, першим американським популістом, який досяг успіху в національному масштабі [29].

Канада дотримується моделі слабкої організації, але сильної регіональної мобілізації серед популістських партій і рухів. Справді, дехто стверджує, що Канада була безплідним ґрунтом для популізму через свою помірковану політичну культуру, відсутність партійної поляризації та толерантності до іммігрантів. Проте на регіональному рівні з'явилася гнівна популістська політика. Престон Меннінг був членом парламенту, який заснував праву популістську Партію реформ у 1987 році, і його партія досягла певного успіху на виборах у Західній Канаді під час федеральних виборів 1993 року, перш ніж зрештою об'єднатися з федеральною Консервативною партією у 2003 році. Правий популізм був, мабуть, найсильнішим у провінційній політиці Альберти. Нинішнього прем'єр-міністра Альберти Джейсона Кенні називають популістом, але йому доводиться «конкурувати» з більш маргінальними правими популістами, такими як провінційна Партія незалежності Вайлдроуз

і федеральна партія Меверік, які агітують за відокремлення Альберти від Канади. Невдоволення «звичайною політикою» зростає і за межами Альберти. У 2018 році прем'єр – міністром Онтаріо був обраний Даг Форд, а прем'єром Квебеку – Франсуа Лего. Обидва проводили популістські виборчі кампанії, але не завжди керували як популісти, перебуваючи при владі. Здавалося б, провінційний популізм стає способом для виборців висловити невдоволення федеральною політикою, фактично не шукаючи популістської альтернативи в Оттаві. Єдиною популістською партією, яка мала національний масштаб, була Народна партія Канади, створена колишнім депутатом – консерватором Максимом Берньє у 2018 році. Тим не менш, його національне популістське послання мало резонанс серед канадських виборців, і його партія не змогла отримати жодного місця (включно з його власним) на федеральних виборах 2019 року. Канада продовжує слідувати північноамериканській моделі регіонального популізму, яка час від часу з'являється, коли дозволяють умови, але без фігури, подібної до Трампа, яка змогла б мобілізувати популізм у національному масштабі [17].

До ХХІ століття популізм був маргінальною ідеологією в Європі. Ця ідеологія була включена в комуністичні або фашистські рухи в 1920-х і 1930-х роках, і вона не змогла відродитися після Другої світової війни. Єдиним помітним винятком був пужадизм у Франції, де П'єр Пужаде заснував популістську партію, що зароджувалася, щоб взяти участь у національних виборах у Франції 1956 року, але він зазнав невдачі, і пужадизм зник. Молодий Жан-Марі Ле Пен був активним членом партії Пужаде, і згодом він створив власну політичну партію «Національний фронт», яка з тих пір стала синонімом європейського популізму, який в основному належить до правого, нативістського типу. Цю партію (перейменовану в «Національне об'єднання») зараз очолює його дочка Марін Ле Пен. Вона посіла друге місце на президентських виборах у Франції 2017 та 2022 роках, які, можливо, стали кульмінаційною позначкою для правого популізму в Європі – хвилі, яка

почалася в 1990-х роках зі створення ксенофобських крайніх правих партій на національних політичних аренах по всьому континенту. Багато з цих правих партій були політично нерелевантними, доки зміна умов не надала їм можливість виступити з широкими популістськими закликами. Дві великі події викликали підтримку цих колишніх маргінальних партій: глобальна рецесія 2008 – 2009 років та імміграційна «криза» 2015 – 2016 років. Популістські партії та лідери скористалися почуттям нативізму, публічно відкинувши як імміграцію, так і Європейський Союз. Ніде результати цього нативістського популізму не були такими різкими, як у Великій Британії, де Партія незалежності Сполученого Королівства (УКІР) успішно провела кампанію за перемогу на референдумі 2016 року, який змусив Велику Британію вийти з ЄС. УКІР та референдум щодо Brexit мали всі ознаки правого популізму: опозиція імміграції та мультикультуралізму, опозиція брюссельській «єврократії» як далекій та нелегітимній політичній еліті, дуже емоційна (і рідко фактична) кампанія та використання прямої демократії – самого референдуму – як повного та безповоротного вираження загальної волі (хоча насправді менше 52% британців насправді підтримали Brexit). Популізм процвітає в умовах страху та небезпеки, а популісти на кшталт Найджела Фараджа (голова УКІР) обіцяли визначеність, простоту та єдність, а також чіткі та обов'язкові національні ідентичності [30].

Хоча правий популізм був переважаючим у Європі ХХІ століття, ліві популісти також досягли певного успіху на виборах, як, наприклад, СІРІЗА в Греції та Подемос в Іспанії. Країна, яка, здається, все це бачила, — це Італія, але тоді будь – хто, хто знайомий з італійською політикою, може бути не здивований цим. Діапазон популізмів в Італії конкурує з аргентинським, але за короткий проміжок часу. Сільвіо Берлусконі був неоліберальним популістом, який тричі обіймав посаду прем'єр-міністра Італії (1994–1995, 2001–2006 та 2008–2011) і використовував свої особисті ресурси як медіамагнат для поширення свого популістського заклику. У 2018 році з химерної коаліції

популістів було сформовано недовговічний італійський уряд. «Рух п'яти зірок» (нібито анархістсько-популістська партія) взяв на себе в якості молодшого партнера «Лігу Півночі» (правопопулістську партію, яка змінила свою назву на просто «Ліга», щоб розширити свою привабливість). Як і Аргентина, Італія може бути західноєвропейською країною, яка забезпечила найбільше різноманіття популізму і де популізм мав значний вплив як правлячий режим.

Нарешті, варто відзначити європейські випадки, коли популізм мав найбільший трансформаційний ефект, оскільки ліберальна демократія (або навіть сама демократія) більше не функціонує. В Угорщині та Польщі неліберальні та праві популістські партії перебувають при владі, де вони порушують свої зобов'язання перед ЄС, а також активно придушують вільні ЗМІ та державні університети (Угорщина) або політизують судову систему (Польща). У Туреччині чинний президент Реджеп Тайп Ердоган змінив конституційний порядок, щоб зберегти особисту владу популіста. Ердоган *не* був популістом, коли став прем'єр – міністром Туреччини в 2003 році, але він піддався спокусі популізму на партійному з'їзді в 2007 році, коли він зажадав від своїх критиків: «Ми – це народ. Хто ти такий?» [23].

Поява правого популізму на периферії Західної Європи не обов'язково призведе до того, що популісти будуть правити в таких країнах, як Франція чи Німеччина, але з правими популістами в кожній країні Європи популізм чекає відповідних умов для процвітання.

Оскільки популізм значною мірою є відповіддю на недоліки представницької демократії, не дивно, що регіони, де демократія найменш розвинена або найменш консолідована, також є регіонами, куди популізм проник лише нещодавно. Проте популізм почав з'являтися і в Азії, Австралії та Новій Зеландії.

Найстарішими представницькими демократіями є Австралія та Нова Зеландія, і в кожній з них у 1990-х роках з'явилися праві популістські партії,

зокрема Перша партія Нової Зеландії та Партія однієї нації в Австралії. Обидві залишаються маргінальними партіями з дуже слабкою електоральною підтримкою. Деякі популістські лідери були в Південній Кореї (Ро Му Хьон, президент у 2003–2008 роках), на Тайвані (Чень Шуйбянь, президент у 2000–2008 роках) і Таїланді (Таксін Шинаватра, прем'єр – міністр у 2001–2006 роках та його сестра Їнглак, прем'єр-міністр у 2011–2014 роках). Однак найвідомішими популістами в Азії є Родріго Дутерте, президент Філіппін з 2016 року та правий популіст, який приділяє багато уваги «закону та порядку»; і Нарендра Моді, прем'єр – міністр Індії з 2014 року, який наголошує на індуїстському націоналізмі. Можливо, саме Моді викликає найбільше занепокоєння серед критиків популізму, оскільки він, схоже, переробляє індійське суспільство відповідно до свого (індуїстсько-націоналістичного) погляду на «чистих людей» та їхню загальну волю [12].

Популізм у міжнародній політиці стає все більш поширеним явищем, і його обіцянки часто здаються привабливими для виборців, які відчувають розчарування та невпевненість. Популістські лідери обіцяють захистити національні інтереси, забезпечити економічну справедливість і відновити суверенітет, часто вдаючись до простої та прямолінійної риторики. Вони обіцяють вивести країну з кризи, боротися з корупцією та повернути владу народу. Однак реалії виконання цих обіцянок часто стикаються з численними викликами та протиріччями.

Одна з головних обіцянок популістів – захист національних інтересів через обмеження імміграції та впровадження протекціоністських економічних заходів. На практиці це може призвести до ізоляціонізму, що послаблює міжнародну співпрацю та торгівлю [30]. Протекціоністські заходи, такі як підвищення тарифів і мит, можуть тимчасово захистити національні виробництва, але, водночас вони можуть викликати відповідні заходи з боку інших країн, що призводить до торговельних війн і зниження економічного зростання.

Іншою обіцянкою популістів є боротьба з корупцією та корумпованими елітами. Однак, часто популістські лідери самі стають частиною корупційної системи, використовуючи владу для особистого збагачення та зміцнення свого політичного впливу. Вони можуть зосереджувати владу у своїх руках, підривати незалежність судової системи та атакувати вільну пресу, що призводить до послаблення демократичних інститутів і порушення прав людини.

Популізм також обіцяє відновити суверенітет і незалежність країни від міжнародних організацій та угод. Це може призвести до виходу з міжнародних договорів, підриву глобальних зусиль щодо вирішення загальних проблем, таких як зміна клімату, тероризм і міграційні кризи. Така політика ізоляціонізму може мати серйозні наслідки для глобальної стабільності та безпеки [31].

Крім того, популістські лідери часто використовують риторику націоналізму та ксенофобії, щоб згуртувати своїх прихильників і відволікти увагу від внутрішніх проблем, що може призвести до зростання ненависті та нетерпимості в суспільстві, що підриває соціальну згуртованість і сприяє виникненню конфліктів як всередині країни, так і на міжнародній арені.

Таким чином, популізм у міжнародній політиці обіцяє багато, але реалії його виконання часто стикаються з серйозними викликами. Популістські заходи можуть мати короткострокові вигоди, але в довгостроковій перспективі вони призводять до ізоляції, економічної нестабільності та послаблення демократичних інститутів. Важливо критично оцінювати обіцянки популістів і усвідомлювати можливі наслідки їхньої політики для національної та глобальної стабільності.

2.2. Загрози та виклики демократичному суспільству.

Популізм не є самостійним режимом. Його стиль і зміст є похідними від демократії: тип демократії, який ґрунтується на представництві та конституції, який використовує вибори іноді з прямими формами народного голосування, такими як референдум і плебісцит, і чия політична арена складається з проблемних асоціацій та партійних приналежностей, а не лише окремих суб'єктів та виборів. Популізм виникає у сфері громадської думки і ставить під сумнів усі риси демократії. Зокрема, він експлуатує уявлення про те, що парламентська та партійна політика не в змозі забезпечити адекватне представництво для деяких ключових верств населення. Ставить під сумнів виборче або мандатне представництво через прірву, яку створює між народом як принципом легітимності і народом як справжньою соціальною реальністю, а отже, між виборцями і обраними. Популізм хоче заповнити цю прогалину і зробити свій народ мірилом політичної справедливості та легітимності, оскільки стверджує, що це єдина стратегія поваги до суверенної влади нації проти її внутрішніх і зовнішніх ворогів, таких як меншість впливових, істеблішмент, глобальний капіталізм, імміграція чи ісламський фундаменталізм – визначальні фактори сьогоденної успішної популістської риторики. Проблема в тому, що в популізмі народ не репрезентує себе, а популісти не закликають до прямого самоврядування [32].

У західних країнах з розвинутою демократією популізм спричинюється тоді, коли певні верстви населення відчують себе позбавленими прав через соціально-економічні та культурні розшарування, чутливо сприймаючи наративи про зраду чинних еліт. Надмірне наголошування популістами-політиками уявних загроз культурній ідентичності з боку мігрантів створює особливо сприятливий ґрунт для популістських орієнтацій населення. У перехідних демократіях популісти апелюють до економічного невдоволення, спричиненого тривалими ринковими реформами, а також роз'ятрюють рани національної гордості, спекулюючи на релігійних чи етнічних відмінностях.

Саме ця, мінлива природа популізму, його здатність формулювати різноманітні вимоги – від продиктованих ксенофобією до спрямованих на перерозподіл власності – робить популістські аргументи такими привабливими та переконливими для багатьох прихильників, створюючи низку загроз та ризиків для демократичного розвитку суспільства, яке зазвичай має свої зони вразливості. У молодих демократіях з надлишком викликів ці вразливості є набагато глибшими. Особливо ці ризики зростають, коли популісти вже знаходяться при владі. Розглядаючи популізм як загрозу соціальному порядку певного суспільства, важливо з'ясувати ризики, утворювані, коли поширення популістських ідей критично накладається на вразливості суспільства. Таким чином, загрози популістських орієнтацій полягають у можливості виникнення негативних чинників, що загрожують соціально-політичній стійкості (стабільності) перехідного суспільства, розбалансовуючи політичну систему аж до згорання демократії та утвердження авторитаризму, соціальної поляризації тощо. Ризики популізму розглядаються як міра здійснення цих загроз, що визначається комплексною оцінкою ймовірності їхнього впливу на соціальні процеси, шляхів запобігання їм і характеру можливих наслідків. Адже ризики посилюються за умов збільшення загроз та поглиблення уразливостей [33].

На змагальну ідентичність популізму претендує представницький лідер, який мобілізує ЗМІ, щоб переконати аудиторію в тому, що він втілює численні форми невдоволення народу проти безхребетного мейнстрімізму традиційних партій. Дослідники стверджують, що всі популістські режими беруть «ім'я лідера». Без об'єднуючого наративу та лідера, який претендує на його втілення, популізм не може досягти влади і залишається рухом боротьби проти тенденції в суспільстві, яка зраджує деякі базові демократичні принципи, зокрема рівність.

Мінімальне визначення демократії – це певне поєднання народного суверенітету та правління більшості. Крім цього, демократія може набувати

різних форм. Пряма демократія, подібна до тієї, де референдуми чи плебісцити дозволяють громадянам мати прямий вплив на політику чи прийняття рішень, рішуче підтримується популізмом. На жаль, популісти не погоджуються з ліберальною та представницькою демократією, коли громадяни обирають представників для прийняття рішень, і особи, які приймають рішення, обмежені принципами та політичними інститутами лібералізму від скасування прав окремих громадян. Таким чином, популізм є фундаментально демократичним, але також суперечить ліберальній демократії. Хуан Франсіско Фуентес зауважує, що популізм коливається між «гіпердемократизмом» та «антидемократизмом», причому перший є своєрідною ностальгією за прямою демократією, а другий – відмовою від будь – якого політичного посередництва між народом та його лідером [24].

Зв'язок популізму з демократією можна частково зрозуміти з точки зору процесу демократизації з плином часу. Популізм може бути демократизуючою силою в авторитарних режимах, надаючи голос масам і надихаючи на зміну режиму. Однак ми повинні визнати, що популізм як ідеологічний феномен переважно зустрічається в представницьких демократіях і кидає виклик їм. Диктатори іноді звертаються до мас з проханням утримати владу більш безперешкодним способом, але їм не потрібна народна підтримка, щоб отримати або утримати владу. Популісти повинні апелювати до «народу» в представницькій демократії, тому що популізм залишається лише одним ідеологічним вибором серед багатьох [34]. Тому головним ідеологічним конкурентом популізму є лібералізм. Саме лібералізм був прабатьком модерної (представницької) демократії, що бере свій початок від Американської та Французької революцій XVIII ст. Ранні протопопулістські настрої могли включати агітацію за виборчу демократію, але самі популісти, безумовно, намагалися негативно вплинути на ліберальну демократію. Популізм посилює політичну участь у короткостроковій перспективі, але мінімізує її в довгостроковій перспективі, тому що як тільки популізм

консолідується, ліберальні та плюралістичні елементи першими зникають, а демократичне представництво після цього швидко розмивається [35]. Справді, популізм обов'язково може бути перехідною ідеологією в багатьох контекстах, тому що або він зазнає невдачі, або переходить у щось більше. Популізм можна правильно розуміти як відповідь на інші демократичні ідеології після того, як демократичний перехід перейшов у фазу консолідації [36].

Популізм може бути корекцією представницької демократії в тому сенсі, що він може: мобілізувати і надати голос суспільним групам, які відчують себе проігнорованими політичними елітами, поліпшити реакцію політичної системи, повторно політизувати питання, які еліти виключили з політичного порядку денного, і стратегічно просувати інститути, які, ймовірно, конструюють «загальну волю» народу (референдуми, плебісцити, і т.д.). Проте популізм також має значні негативні наслідки і для демократії. Це часто призводить до інтенсивного моралізаторства політики, внаслідок чого досягнення домовленостей між розрізненими групами стає дуже важким. Замість згоди та компромісу правило більшості використовується для придушення думки меншості та обходу прав меншості. Воля народу, часто продемонстрована волею більшості на плебісциті або виборах, стає авторитетною і непогрішною. Популізм є демократичним, тому що він підкоряється бажанням «народу», але авторитарним, тому що не всі громадяни вважаються «народом» (і ті, хто не має ніякої політичної легітимності). По суті, популізм виступає за авторитарну форму демократії і принципово відкидає ліберальну та представницьку демократію.

В підсумку варто зазначити, що в демократії саме визначення голосу народу є продуктом складного механізму, в якому на кожному етапі здійснюється вибір щодо того, хто бере участь, якими шляхами, з яким простором для обговорення та якими стандартами згоди. Ці процеси можуть здаватися штучними. Вони і є штучні, бо завжди прагнуть досягти консенсусу

перед викликом тривалих розбіжностей. Популізм хапається за цю штучність. Вона претендує на те, щоб бути голосом народу неопосередкованим, несконструйованим. Звичайно, будь – яка колективна позиція, навіть популістська, конструюється. Трамп був обраний з меншою більшістю, не кажучи вже про більшість голосів. Навіть коли уряд має підтримку більшості, ця підтримка сама по собі є продуктом електоральних ролей, виборчих округів, фінансування виборів, доступу до засобів масової інформації, порогів перемоги тощо [37]. Навіть власна позиція популістської партії є результатом внутрішнього процесу формування політики. Популізм жорстко претендує на автентичність голосу, але робить це всупереч реальним складнощам колективного прийняття рішень.

Тим не менш, популісти прагнуть отримати вигоду з розчарування громадян такими механізмами. Зазвичай вони роблять це чотирма способами. По-перше, вони претендують на те, щоб апелювати безпосередньо до народу, оминаючи механізми та інституційні структури. По-друге, вони іноді прагнуть підірвати ці структури. Набагато простіше претендувати на голос народу, якщо конкуруючі претенденти замовкли. По-третє, вони намагаються встановити свої повноваження на матеріальних, а не процесуальних підставах, заявляючи, що є справжніми представниками народу, тому що належать до правильної етнічної приналежності, правильної релігії, вони доморощені, вони дотримуються правильних цінностей, вони захищають справжній народ від вторгнення та зовнішньої критики. По-четверте, будь – який досвідчений популіст усвідомлює, що механізми необхідні і дійсно корисні. Тому вони цинічно використовують їх, щоб запобігти демократичним змінам після того, як їхнє лідерство буде забезпечено [38, с. 32–35].

Популісти також намагаються отримати вигоду з іншої головоломки демократичної політики: демократія ґрунтується на принципі рівності, але політична участь ніколи не може бути повністю рівною. Вона може бути

рівною у формальних термінах права голосу і це має велике значення, але на практиці вплив голосів громадян буде формуватися артикуляцією та послідовністю громадян (тому часто пов'язано з їхньою освітою), їхнім доступом до ресурсів для демонстрації свого голосу. За їхнім статусом у суспільстві, за їхніми можливостями володіння національною мовою, за статтю, за релігією, за кольором шкіри чи просто за тим, чи достатня кількість інших громадян погоджується з ними. Популісти використовують уявлення громадян про нерівність впливів – або, часто, їхнє занепокоєння, що вони можуть втратити вплив через появу людей, які не схожі на них, і мобілізують це сприйняття на службу своєму політичному проєкту.

Популізм представляє собою серйозну загрозу для демократичного суспільства з кількох причин. Одна з головних загроз полягає в підриві довіри до демократичних інститутів. Популістські лідери часто критикують та дискредитують інститути, які вони вважають частиною «корумпованого» істеблішменту, включаючи судову систему, засоби масової інформації та парламент. Це підриває віру громадян у справедливість та ефективність демократичних процесів і може призвести до зростання політичного цинізму та апатії.

Іншою загрозою є концентрація влади в руках популістських лідерів. Під приводом боротьби з корупцією та захисту національних інтересів, популісти часто намагаються зосередити владу у своїх руках, обмежуючи незалежність судів, свободу преси та діяльність опозиційних партій. Це призводить до ослаблення системи стримувань і противаг, що є основою демократичного ладу, і може створити передумови для авторитарного правління.

Популізм також сприяє зростанню політичної поляризації. Риторика популістських лідерів зазвичай базується на створенні образу ворога, будь то внутрішній чи зовнішній. Це може бути корумпована еліта, іммігранти, іноземні держави або будь-яка інша група, яка звинувачується у всіх

проблемах суспільства. Такий підхід розділяє суспільство на «ми» і «вони», що може призвести до зростання соціальної напруженості, конфліктів та насильства [39, с. 65–72].

Економічна політика популістських лідерів часто базується на короткострокових рішеннях, які можуть мати серйозні довгострокові наслідки. Протекціоністські заходи, підвищення державних витрат без відповідного збільшення доходів та інші популістські ініціативи можуть призвести до економічної нестабільності, зростання державного боргу та інфляції. Це може погіршити економічну ситуацію в країні та знизити рівень життя громадян.

Соціальні наслідки популізму також можуть бути негативними. Використання риторики ненависті та ксенофобії для мобілізації підтримки може призвести до зростання дискримінації та насильства щодо меншин. Це підриває соціальну згуртованість і створює атмосферу страху та ненависті, що є несумісним з принципами демократичного суспільства.

2.3. Роль популізму в українській політичній культурі

В Україні, як і у інших постсоціалістичних державах, політичне маніпулювання займає значне місце в політичному житті. Це явище в незалежній Україні, з одного боку, успадковане від радянської командно – адміністративної системи, в якій паралельно існувало декілька реалій: для контактів із зарубіжними партнерами, передовиць центральної преси, правди повсякденного виживання пересічних громадян, що були обмежені в правах, а з другого, породжене олігархічно – корупційними структурами [40].

Безумовно, протиставлення «народу» і «влади» так само характерне для українського популізму, як і для європейського чи американського популізму.

Однак в Україні часто достатньо виступати за будь-яку політику, яка є соціально орієнтованою, як – от підвищення пенсій, покращення якості освіти чи охорони здоров'я, незалежно від того, наскільки реалістичним може бути досягнення цих цілей у нинішніх соціально-економічних чи соціально-політичних умовах [41]. Таке надто широке розуміння популізму в Україні, по суті, дає підстави вважати «популістами» практично всі політичні сили, хоча з точки зору американського чи європейського розуміння, звісно, не всі українські політики та партії є популістами, попри те, що всі вони схильні давати нереалістичні обіцянки потенційним виборцям у запалі політичної боротьби.

Військова агресія з боку російської федерації, як прояв широкомасштабної кризи світового порядку, дала додаткові імпульси для популістської політики, а в деяких випадках сприяла виникненню та успіху нових політичних партій популістської орієнтації. Одна із загроз популізму в Україні полягає в тому, що популістські партії тривалий час формували владу [42].

В країні спостерігається сильний взаємозв'язок політичних партій зі своїми лідерами: популістські партії особливо схильні до внутрішнього авторитаризму, часто покладаючись на харизматичного лідера в стилі сильної людини, яка обіцяє довести будь – яку справу до кінця. До того ж частина партій постали як проросійські політичні проекти, або такі, що базуються на особистому лідерстві та міцних зв'язках з олігархами. Саме такий формат багатопартійності створює сприятливе поле для процвітання популізму.

Особливо загрозливим домінування популізму стає в період війни, агресивного мілітарного тиску на Українську державу з боку росії. Саме в цьому контексті популізм у сучасних масштабах, формах та впливах виступає як одна із головних загроз національній безпеці України [43].

Декілька найбільших популістів Європи підриває оборону України:

Віктор Орбан (прем'єр-міністр Угорщини)

Віктор Орбан був одним із найгучніших прихильників припинення підтримки України в Європі. Орбана та його уряд, якого часто називають «вболівальником Путіна» або його похідним від нього, знову і знову накладали вето або зупиняли вкрай необхідну допомогу Європейського Союзу Україні. Орбан відмовився дистанціюватися від росії, часто за рахунок української державності. Орбан заявив в інтерв'ю, що Україні не можна дозволити вступити до Європейського Союзу, а навпаки, що вона має діяти як "буферна зона" між росією та Європою [44]. Останніми роками Європейський Союз заблокував фінансування ЄС Угорщині за системні порушення верховенства права та відступ від демократії. Орбан, прагнучи тримати в заручниках Європейський парламент, об'єднався як у риторичі, так і в політиці з правими політиками по всьому світу, такими як Дональд Трамп, президент Бразилії Болсонару і, що найстрашніше, Володимир Путін.

Роберт Фіцо (прем'єр-міністр Словаччини)

Роберта Фіцо, триразового прем'єр-міністра Словаччини та лівого політика, часто називають «проросійським» за його позитивні коментарі про Москву та антиукраїнську позицію. Хоча Фіцо пом'якшив свою риторичу після того, як знову обійняв посаду прем'єр – міністра в жовтні 2023 року – навіть підтвердив підтримку членства України в ЄС – Фіцо продовжує закликати Україну відмовитися від території, щоб дозволити припинити вторгнення росії. Тим не менш, Фіцо запровадив політику «не чергової кулі», в рамках якої він відмовляється надавати подальшу допомогу Україні та продовжує стверджувати, що накладе вето на вступ України до НАТО, стверджуючи, що це призведе до Третьої світової війни. Фіцо також просуває дуже антиукраїнський, квазіконспірологічний наратив, стверджуючи, що «в Києві немає війни» і що «життя там абсолютно нормальне, попри постійні російські бомбардування міста та всієї країни [45, с. 58–86]. Хоча Фіцо пом'якшив свій тон, а його дії здебільшого стримуються, його вигадані наративи надають авторитету брехні, яку часто поширюють про Україну європейські популісти.

Альтернатива для Німеччини (AfD)

Німецька AfD, ультраправа популістська партія, вже понад десять років кидає виклик траєкторії Німеччини після Другої світової війни, пропагуючи аісторичні наративи та ревізіонізм, антиімміграційну риторику та дружню до росії політику. Лише в січні 2024 року члени AfD потрапили в скандал після "таємної зустрічі" в Потсдамі, на якій вони обговорювали "реміграцію" або видворення мігрантів з Німеччини. До радикальних тенденцій партії, розслідування показують, що співробітники партії "Альтернатива для Німеччини" мали зв'язки з російськими спецслужбами та передавали інформацію їй, намагаючись запобігти поставкам німецької зброї в Україну. Інші політики AfD таємно їздили до Білорусі та Санкт-Петербурга в листопаді 2022 року та травні 2023 року відповідно, тоді як засновник AfD Олександр Гауланд відвідав вечірку до Дня перемоги в резиденції російського посла в Берліні в травні 2023 року. AfD, на відміну від деяких інших популістських партій Європи, навіть не намагалася приховати свою підтримку росії. В інтерв'ю 2022 року співголова AfD Еліс Вайдель стверджувала, що головною жертвою конфлікту є не росія чи Україна, а Німеччина, критикуючи Захід за «підтримку максималістських вимог України», виступаючи проти будь-якого втручання Німеччини та наголошуючи, що наслідки для України, включаючи можливість розділу, «не є проблемою AfD» [46].

Сара Вагенкнехт (лідер Альянсу Сара Вагенкнехт)

Сара Вагенкнехт може представляти одного з найнебезпечніших політиків – популістів для майбутнього демократичної Європи. У минулому член німецького парламенту від лівої партії Німеччини Die Linke, Вагенкнехт досягла відносно успіху в об'єднанні ліворадикальних і праворадикальних сил Німеччини в одну дуже гучну – і популістську – масу. Вона незліченну кількість разів повторювала наративи кремля щодо війни проти України, практично виправдовуючи це в очах своїх послідовників. У програмі своєї партії, опублікованій у січні 2024 року, Вагенкнехт вимагає припинення

санкцій проти росії, припинення переговорів про вступ України до ЄС та припинення вогню у війні в Україні, природно, усвідомлюючи мільйони людей, які живуть під жорстоким, жахливим окупаційним режимом на територіях, які перебувають під контролем росії. Вона просуває антинатовський наратив, стверджуючи, що росія вторглася в Україну, щоб перешкодити її вступу до НАТО, всеохоплююча теорія змови, яку знову і знову розвінчували. Тим не менш, її обожнювані шанувальники часто складаються з прихильників теорій змови, лівих і правих екстремістів, а також послідовників протестного руху Кверденкер, які вірять її наративам про те, що Німеччина є «тоталітарною державою» і що Захід не робить нічого, крім пропаганди «розпалювання війни». Ігноруючи міжнародне право, страждання мільйонів українців та безпеку Європи. Вагенкнехт набрала майже п'ять відсотків голосів у Німеччині, згідно з останніми опитуваннями виборців. Тим не менш, позитивним моментом є той факт, що більшість цих голосів надходять від правої AfD та лівої Die Linke, що коштує обом цим партіям цінних голосів. Однак, якщо Вагенкнехт набуде значної популярності, її партія – і наративи, які вона використовує, – можуть стати набагато більшою проблемою як для Німеччини, так і для України [47].

Зазначене поширення популізму означає не лише використання певної риторики, але формування особливої картини світу, творення специфічної суспільної реальності. Популізм (особливо в набутих в останній період масштабах і формах) перестав бути просто конкурентною технологією боротьби за прихильність виборця. Наразі він є чинником, який рішуче впливає на структурування, на напрями і динаміку політичних і соціальних змін, на діяльність державних, політичних, економічних, соціальних інституцій, на трансформацію старих та творення нових. При цьому абсолютна більшість впливів і змін, які відбуваються внаслідок домінування популізму, мають характер деструктивний як з точки зору перспектив демократичного розвитку України, так і збереження нею державного

суверенітету і територіальної цілісності. Відзначимо наступні з них, найбільш загрозливі:

- Передусім, внаслідок впливу популізму формується надмірно спрощена картина суспільно-політичної реальності, наявних проблем та завдань, соціальних потреб, інтересів та ідентичностей. Популістський дискурс схильний замінити їх неструктурованою сутністю, яку він позначає як «народ».
- Популізм уповільнює, а потім і блокує артикуляцію інтересів суспільних груп, ускладнює можливості їх представлення і захисту. Подібним чином він впливає на визначення і реалізацію національних інтересів.
- Популістичний дискурс проводить і підтримує внутрішній кордон, розмежовуючи все суспільство на «праведних» та на «інших» (які здебільшого є також «ворогами»). Таким чином у суспільній свідомості підтримується і підживлюється стан постійної конфронтаційності.
- Популізм ґрунтується на самодостатній критиці існуючого status-quo і, таким чином, спричиняє перманентну делегітимацію наявного політичного і соціального порядку.
- Сформульовані на основі популізму політичні програми відштовхуються від двомірної («народ» – «вороги») картини світу і пропонують «прості розв'язання складних проблем».
- Зрештою, практично будь – які категорії, концепти, сенси, які пропускаються через популістський дискурс, вихолощуються, втрачають свої значення, перетворюються в «пусті означуючі».

Усі ці негативні вияви і впливи популізму особливо інтенсифікуються у передвиборчий період [48].

Популізм був мало не головною ознакою передвиборчих програм політичних партій на останніх парламентських виборах: жодна з них не може слугувати прикладом реалізму і конкретної політичної ідеології. Як правило, всім програмам був властивий мікс з положень, які можна трактувати як

маркери різних ідеологій. Подібна ідеологічна різнобарвність свідчить про слабкість ідеологічної складової парламентських партій. На жаль, подібна ситуація властива більшості діючих та зареєстрованих політичних партій. Певною мірою це пояснюється тим, що політичні партії у своїй діяльності роблять ставку на все населення, а не на конкретні суспільні групи, особливо під час виборів [49].

Особливістю українського досвіду порівняно з британським та іншими демократичними країнами є те, що групи, які сприяли накопиченню цих склеротичних симптомів, не просто впливали на політиків та владу, а й самі безпосередньо інтегрувалися в неї, забезпечуючи так зване "зрощування держави і бізнесу". Це злиття призвело до втрати функціональної автономності як держави, так і великого бізнесу. Головним наслідком стало поширення масштабної корупції, яка, як до Революції Гідності, так і після неї, оцінюється як головна проблема модернізації та формування конкурентоспроможності України [50].

Основний висновок про можливість утвердження популізму в Україні як домінуючої політичної альтернативи полягає у тривалій інституційній кризі, коли значна частина суспільних вимог залишається незадоволеною, а "інституційна система втрачає здатність поглинати соціальні вимоги". Це створює можливості для політичного класу в боротьбі за електоральну підтримку та владу вводити в публічний простір інтерпретації цих вимог та інтересів. Однак можливості їх реалізації обмежені через відсутність стимулів для політиків відповідати за свої обіцянки та скорочувану спроможність існуючих інститутів виконувати такі завдання [51].

ВИСНОВКИ

Вивчення популізму в сучасному політичному дискурсі стає все більш важливим і актуальним завдяки його значному впливу на суспільно-політичні процеси. На основі аналізу значного масиву наукових джерел можемо констатувати, що популізм як політичний феномен має досить широке трактування у численних словниках та енциклопедіях.

Популізм як політичний феномен є предметом інтенсивних досліджень у соціології, політології та інших наукових дисциплінах. Визначення популізму різняться в залежності від контексту та історичного періоду, що відображає його складність та універсальність. Популізм як політичний феномен представляє собою стратегію або стиль політичної діяльності, спрямований на мобілізацію мас, часто шляхом застосування емоційно заряджених повідомлень та обіцянок радикальних змін.

Термін "популізм" походить від латинського слова "populus", що означає "люд", та у першій половині XIX століття почав активно використовуватись для опису політичних рухів, що привертали увагу до проблем "простих" людей та критикували "елітарні" структури влади. У більш сучасному визначенні, популізм характеризується тенденцією політичних лідерів або партій "говорити з народом" і обіцяти швидкі та радикальні рішення на складні соціальні проблеми. Визначення популізму може включати його як політичний рух чи діяльність, спрямований на захист інтересів "простих людей" проти "корумпованих еліт". Цей феномен часто з'являється в періоди соціальної нестабільності і економічних криз, коли існуючі політичні інститути втрачають довіру громадян. Він може набувати антиелітарний характер і використовувати маніпулятивні стратегії, спрямовані на емоційне впливання на виборців.

Популізм тлумачать як політичний рух, політичну діяльність та перехідний тип політичної свідомості. Різноманітність визначень не виключає одне одного, вони характеризують багатоаспектність проявів популізму в різних

історичних і суспільно-політичних умовах. Популізм можна характеризувати як політичний феномен і фактор політичної свідомості, але й як стійку особливість політичної культури, яку породжує кожна демократія.

Популізм є складним і багатогранним явищем, що має значний вплив на політичні процеси та суспільне життя як на міжнародному, так і на національному рівнях. Аналіз теоретико-методологічних засад популізму показує, що це явище виникає на перетині соціально-економічних та політичних факторів. У сучасному розумінні, популізм відображає стратегію політичної мобілізації, орієнтовану на простий електорат, за допомогою спрощених повідомлень та емоційно заряджених ідей.

Історичний контекст свідчить про те, що популізм з'являється в періоди соціальної нестабільності та економічних криз, коли традиційні політичні інститути не здатні задовольнити потреби населення. Він може надавати платформу для виразу загальних невдоволень і використовувати маніпулятивні методи для залучення уваги та підтримки. Проте варто зауважити, що популізм може мати і позитивний вплив, стимулюючи дебати та політичну активність серед громадян.

Як зазначав всесвітньо відомий історик Ерік Хобсбаум, що «популізм звичайно виникає тоді, коли система, яка призначалася для представлення інтересів громадян, відмовляється це робити» [1].

Популістські стратегії та методи включають використання простих і зрозумілих меседжів, що апелюють до емоцій виборців, а також маніпулювання інформацією для досягнення політичних цілей. Політична маніпуляція є технологією політичного управління, що обов'язково призводить до змін і коливань у державі та суспільстві, і по-різному впливає на процеси демократизації на різних її етапах: лібералізації, демократичного переходу, поглиблення демократії, згортання демократії.

Досвід популізму в різних державах демонструє, що цей феномен має глобальний характер і може значно впливати на міжнародну політику. Популісти часто обіцяють швидкі та радикальні зміни, проте їхні реальні дії можуть призводити до поглиблення криз та підриву демократичних інститутів. Тенденції розвитку популізму в світовій політиці вказують на його здатність адаптуватися до різних контекстів та використовувати сучасні медіа для поширення своїх ідей. Водночас, популізм несе серйозні загрози демократичному суспільству, включаючи поляризацію населення, зниження рівня довіри до державних інституцій та порушення правових норм. Популісти можуть нести загрозу, але сама їх поява – це заклик суспільства до змін, оскільки вирішення найболючіших проблем рядових громадян приносить свої плоди: популізм – це настільки ж можливість, як і загроза.

Зменшити негативний вплив популізму на демократичне суспільство можуть такі механізми та чинники: законодавчі норми, що забезпечують прозорість виборчого процесу; готовність політичної еліти до відкритої комунікації з суспільством; прозорість і відповідальність прийняття політичних рішень; раціоналізація політичної свідомості виборця; формування його громадянської компетенції та моральної і соціальної відповідальності за якість політичної влади; забезпечення умов для функціонування вільних засобів масової інформації.

Український контекст популізму не є винятком. Зокрема, після Революції Гідності та війни росії проти України, популістські настрої стали активною складовою політичного дискурсу, відображаючи соціальні та економічні виклики, з якими стикається українське суспільство. Український популізм часто використовує патріотичну риторику та антикорупційні настрої для мобілізації суспільства. Проте цей феномен також має свої негативні аспекти, такі як поляризація суспільства та поглиблення недовіри до державних інституцій.

Вивчення популізму в сучасному світі є критично важливим, оскільки воно допомагає розуміти його вплив на політичні процеси і демократичні інституції. Це знання необхідне для розробки ефективних стратегій протидії популізму, сприяє зміцненню демократичних цінностей та підвищенню політичної культури суспільства.

Успішна боротьба з популізмом вимагає від політичних лідерів, громадських діячів та науковців системного підходу, що включає підвищення рівня політичної грамотності, створення прозорих і відповідальних політичних процесів, підтримку інформованого громадянства та забезпечення доступу до об'єктивної інформації через вільні медіа. Таке вивчення є ключовим для адаптації політичних стратегій до змінюваних умов, зокрема для збереження демократичних норм і цінностей у сучасному світі.

Відтак, вивчення популізму як політичного феномену, його нових трендів та загроз дозволяє краще розуміти його вплив на політичні процеси, суспільні норми і цінності, а також розробляти стратегії для збалансованого підходу до викликів, які він ставить перед демократією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кіянка І. Б. Історичні форми концептуалізації популізму як категорії політичної науки та ідеологічної норми : дис. докт.: 052. Львів, 2017. 406 с.
2. Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39 (4), P. 542–563.
3. Олександр Рахманов "Феномен популізму у розвинених та перехідних суспільствах: особливості проявів та детермінанти". С. 59 – 71. URL: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2022-2/6.pdf> (Дата звернення 11.02.2024 р.)
4. Mudde, Cas, and Cristóbal Rovira Kaltwasser, *Populism: A Very Short Introduction*, Very Short Introductions (New York, 2017; online edn, Oxford Academic, 23 Feb. 2017), URL: <https://doi.org/10.1093/actrade/9780190234874.001.0001> (Дата звернення 13.02.2024 р.)
5. «The Psychology of Populism. The Tribal Challenge to Liberal Democracy» - Joseph P. Forgas, William D. Crano, Klaus Fiedler (2021).
6. І. Кіянка Популізм як виклик публічному управлінню: історичний аспект. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26679/151083-article-text-326509-1-10-20181214.pdf> (Дата звернення 20.02.2024 р.)
7. Джудіс Д. Б. Великий вибух популізму / Дж. Б. Джудіс. Харків: КСД. 2017. 192 с.
8. PAPPAS, Takis S., *Populism emergent: a framework for analyzing its contexts, mechanics, and outcomes*, EUI RSCAS, 2012/01, EUDO - European Union Democracy Observatory. URL: <https://hdl.handle.net/1814/20114> (Дата звернення 03.03.2024 р.)
9. Daiki Kishishita "Emergence of Populism under Ambiguity". URL: [https://www.iipf.org/papers/Kishishita-Emergence of Populism under Ambiguity-205.pdf](https://www.iipf.org/papers/Kishishita-Emergence%20of%20Populism%20under%20Ambiguity-205.pdf) (Дата звернення 04.03.2024 р.)

10. Michael Cox "Understanding the global of rise of populism" URL: <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/updates/LSE-IDEAS-Understanding-Global-Rise-of-Populism.pdf> (Дата звернення 10.03.2024 р.)
11. Urbinati N. Political Theory of Populism. Annual Review of Political Science. 2019. Vol. 22, No. 1, P. 111–127. URL: <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050317-070753> (Дата звернення 12.03.2024).
12. Mazzoleni O. Specifying Populism. Still the Age of Populism. Re-examining Theories and Concepts, Routledge, London & New York, . 2024. P. 17–30.
13. Stathi S., Guerra R. Unpacking the social psychology of populism: A brief introductory note. Journal of Theoretical Social Psychology. 2021. Vol. 5, No.2. P. 50–53. URL: <https://doi.org/10.1002/jts5.98> (Дата звернення 18.03.2024).
14. Популізм. Історія питання. URL: <https://uchoose.uacrisis.org/populizm-istoriya-pytannya/> (Дата звернення 26.03.2024 р.)
15. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "Populist Movement". Encyclopedia Britannica, URL: <https://www.britannica.com/event/Populist-Movement> (Дата звернення 29.03.2024 р.)
16. "Populism" Digital History URL: https://www.digitalhistory.uh.edu/disp_textbook.cfm?smtid=2&psid=3127 (Дата звернення 03.04.2024 р.)
17. Political Ideologies and Worldviews: An Introduction by Valérie Vézina. URL: <https://kpu.pressbooks.pub/political-ideologies/> (Дата звернення 06.04.2024 р.)
18. The Oxford Handbook of Populism / ed. by C. R. Kaltwasser et al. Oxford University Press, 2017. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198803560.001.0001> (Дата звернення: 09.04.2024 р.).
19. Антологія популізму: дійсна причина народної любові та ефективна зброя проти українських популістів. URL <https://voxukraine.org/longreads/populism/index.html> (Дата звернення 08.04.2024 р.)

20. Дем'яненко М. М. Популізм як політичний феномен і маніпулятивна технологія : дис. канд. політ. наук : 052 Дем'яненко Михайло Миколайович. Київ, 2015. 89 с.
21. Що таке популізм: теорія Ернесто Лаклау URL: <https://commons.com.ua/uk/sho-take-populizm-teoriya-ernesto-laklau/> (Дата звернення 12.04.2024 р.)
22. Olivas Osuna J. J. From chasing populists to deconstructing populism: A new multidimensional approach to understanding and comparing populism. *European Journal of Political Research*. 2020. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12428> (Дата звернення 15.04.2024 р.)
23. Темелкуран Е. Як втратити країну. Сім кроків від демократії до диктатури. 2019. 240 с.
24. Medeiros M. Demand without Supply: Populist Attitudes without Salient Supply-Side Factors of Populism. *Canadian Journal of Political Science*. 2021. P. 1–21. URL: <https://doi.org/10.1017/s0008423921000779> (Дата звернення 16.04.2024).
25. McCormick J. P. Carl Schmitt's critique of liberalism: Against politics as technology. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 352 p.
26. Müller J.-W. What Is Populism? Penguin Books, Limited, 2017. С. 160
27. Morgan, M. A Cultural Sociology of Populism. *Int J Polit Cult Soc* 35, 179–199 (2022). URL: <https://doi.org/10.1007/s10767-020-09366-4> (Дата звернення 17.04.2024 р.)
28. Davis, B., Goodliffe, J., & Hawkins, K. (2024). The Two-Way Effects of Populism on Affective Polarization. *Comparative Political Studies*. URL: <https://doi.org/10.1177/00104140241237453> (Дата звернення 19.04.2024 р.)
29. Популізм у світі і вибори. У чому особливості популізму в Україні? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29759648.html> (Дата звернення 20.04.2024 р.)

30. Лукіна Л. Концептуалізація популізму в політичному дискурсі Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2021. Випуск 35, с. 211 – 220
31. Чому популізм перемагає? URL: <https://zbruc.eu/node/90935> (Дата звернення 21.04.2024 р.)
32. Популістські орієнтації населення України впродовж соціальних трансформацій. URL: <https://dif.org.ua/article/populistski-orientatsii-naselennya-ukraini-vprodovzh-sotsialnikh-transformatsiy> (Дата звернення 23.04.2024 р.)
33. Популізм у суспільстві з надлишком викликів: загроза демократії чи можливість її коригування? URL: <https://stmm.in.ua/archive/ukr/2022-3/4.pdf> (Дата звернення 24.04.2024 р.)
34. Dr. Conrad King «History of populism: Populism's relationship to democracy». URL: <https://kpu.pressbooks.pub/political-ideologies/chapter/9-3-history-of-populism-populisms-relationship-to-democracy/> (Дата звернення 25.04.2024 р.)
35. Marc F. Plattner "Illiberal Democracy and the Struggle on the Right". URL: <https://www.journalofdemocracy.org/articles/illiberal-democracy-and-the-struggle-on-the-right/> (Дата звернення 25.04.2024 р.)
36. Inglehart, Ronald F. and Norris, Pippa, Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash (July 29, 2016). HKS Working Paper No. RWP16-026. URL: <https://ssrn.com/abstract=2818659> (Дата звернення 27.04.2024 р.)
37. Drozdova T. Populism and Democracy. Path of Science. 2019. Vol. 5, No. 7. P. 301–309. URL: <https://doi.org/10.22178/pos.48-5> (Дата звернення 01.05.2024 р.)
38. Згурська В. Л. Войовнича демократія як інститут протидії популізму. Регіональні студії. 2024. № 36. С. 32–35.

- 39.Заславська О. О. Вплив діяльності популістських політичних партій на демократію в ХХ – ХХІ ст. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2022. № 1(53). С. 65–72.
- 40.The growing dangers of European radical populism for Europe and Ukraine. URL: <https://neweasterneurope.eu/2024/04/02/the-growing-dangers-of-european-radical-populism-for-europe-and-ukraine/> (Дата звернення 08.05.2024 р.)
- 41.Kuzio, T. (2019). Theoretical and comparative perspectives on populism in Ukraine and Europe. *European Politics and Society*, 20(4), P. 486–501. URL: <https://doi.org/10.1080/23745118.2019.1569344> (Дата звернення 11.05.2024 р.)
- 42.Hooghe, L., Marks, G., Bakker, R., Jolly, S., Polk, J., Rovny, J., Steenbergen, M., & Vachudova, M. A. (2024). The Russian threat and the consolidation of the West: How populism and EU-skepticism shape party support for Ukraine. *European Union Politics*. URL: <https://doi.org/10.1177/14651165241237136> (Дата звернення 13.05.2024 р.)
- 43.Михайло Дем'яненко "Популізм: засоби маніпулятивного впливу на електорат". URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/demianko_populizm.pdf (Дата звернення 15.05.2024 р.)
- 44.Liashenko T. Populism as a Threat to the Post-War Recovery of Ukraine. *Mediaforum : Analytics, Forecasts, Information Management*. 2023. No. 13. P. 111–124. URL: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2023.13.111-124> (Дата звернення 18.05.2024 р.).
- 45.Майборода О. Проблемні напрями реструктуризації політичного поля України в умовах війни: прогностичні варіанти. Політичні інститути та процеси. 2023. № 2. С. 58–86.
- 46.Адаптивні зміни політичного поля України в умовах війни : монографія за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ : ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 672 с.

47. Інституційні зміни політичної системи сучасної України: оцінка стану та напрями оптимізації: аналітична доповідь. За ред. д. політ. н., проф. Г.І. Зеленько. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2014. 164 с.
48. О. Лісничук «Популізм в Україні: теоретичні засади і проблеми вивчення феномену» URL: https://ipien.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/lisnychuk_populizm.pdf (Дата звернення 22.05.2024 р.)
49. Suggested Citation: Gold, Robert; Lehr, Jakob (2024) : Paying off populism: How regional policies affect voting behavior, Kiel Working Paper, No. 226, Kiel Institute for the World Economy (IfW Kiel), Kiel
50. Сучасні методи та інструменти політичної науки : колективна монографія (за результатами серії теоретичних і практичних воркшопів у рамках проекту “Удосконалення методів та інструментів політології в Україні: вплив університетів країн Вишеградської четвірки” від 13–15 вересня 2019 року) за наук. ред. В. Литвина. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 296 с.
51. Fossum, J.E. (2024). Populism and Segmentation in Contemporary Europe. In: Antonioli, L., Ruzza, C. (eds) The Rule of Law in the EU. Springer, Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-031-55322-6_3 (Дата звернення 26.05.2024 р.)